

ЛИДИЈА НИКИТОВИЋ

ТРСИНЕ — НАСЕЉЕ ВИНЧАНСКЕ И СТАРЧЕВАЧКЕ КУЛТУРЕ

Локалитет Трсине у селу Горња Горевница откривен је систематским рекогносцирањем терена, које је обавио Народни музеј у Чачку. Том приликом у јужном делу села, удаљеном десетак километара северозападно од Чачка, евидентирано је праисторијско насеље, које је, на основу прикупљеног керамичког материјала, определено у неолит. Сам локалитет смештен је у амбијенту који је карактеристичан за насеља овог периода. То је пространи осунчани плато изнад речне долине, правца североисток-југозапад и надморске висине 291 м. Трагови насеља сконцентрасани су на крајњем југозападном делу ове терасасте заравни. Јужне и западне падине платоа спуштају се према кориту реке Чемернице, која, у овом делу свога тока, протиче кроз ширу долину прилазећи границама евидентираниог локалитета на неколико десетина метара.

Површина на којој се изорава археолошки материјал има издужен облик и обухвата око два хектара. Према педолошком саставу, земљиште на овом терену припада црној смоници, која је доста плодна, али и тешка за обраду.

Као последица сталног дубоког орања земљишта, завршни хоризонт насеља се уништава, па су у току 1982, 1986. и 1987. године извршена мања сондажна истраживања да би се прецизније утврдио карактер налазишта, његова вертикална и хоризонтална стратиграфија.¹ Отворено је укупно седам сонди, површине 115 м², што је само мањи део евидентираног локалитета. Ипак, и овако мали истражени простор дао је неопходни минимум података о битним карактеристикама културног и хронолошког опредељења насеља.

СТРАТИГРАФИЈА

Да би се добили што комплекснији подаци, сонде су постављане на различитим местима, у зависности од интензитета изоравањег материјала и претпостављених граница локалитета. За сада утврђене су приближне границе ширења према истоку и југу док ће остали правци бити тема будућих истраживања.

Прве две сонде, постављене 1982. године, лоциране су на југозападном рубу платоа, на месту где се према конадима горелог лепа очекивала кућа. У оквиру њих констатована су два грађевинска хоризонта; млађи, готово уништен изоравањем, и старији, у оквиру кога је евидентиран део неолитске куће са подом од потпатосница. У току ископавања 1986. и 1987. године сондама 4, 4а и 4б већим делом је и испитан овај стамбени објекат.

На централном делу платоа, источно од претходних сонди, отгорене површине обележене су бројевима 3/1982, 5/1986 и 5а/1987, у оквиру којих је истражен релативно интензиван културни слој. Сонда 7, постављена даље ка југоистоку, била је потпуно стерилна, док је у оквиру сонде 6/1987, лоциране на северозападном делу платоа, констатован најстарији период насеља.

Вертикална стратиграфија насеља у оквиру истраженог простора није свуда јединствена, али је са мањим одступањем слична. Најједноставнија ситуација била је у оквиру сонде 3, где се у културном слоју, дебљине 1,70 м, уочавају два стратума. Слој црне смонице, дебљине 1,20 м, садржавао је оскудан доста оштећен материјал (фрагменти керамике, литички налази са опилцима од лаганог белог камена — магнезита и ситни комади лепа). Испод њега налазио се слој набијене мрке земље, нешто богатији материјалом. Најинтензивнији налази били су изнад саме здравице.

На осталом истраженом простору издвајају се следећи стратиграфски слојеви:

Слој А, црна смоница, просечне дебљине око 0,30 м, којој припада и хумусни слој. Осим интензивног археолошког материјала, који је, додуше, доста оштећен, присутни су и комади горелог кућног лепа.

Слој Б, земља истог квалитета али мрког тона, такође, садржи археолошки материјал. Јавља се у свим сондама, просечне дебљине од 0,20 до 0,60 м. У поређењу са претходним слојем — нема битних разлика у материјалу.

Трећи стратиграфски слој није јединствен на целом терену. У сондама 1, 4, 4а и 4б њега карактерише растресита светломрка земља са фрагментима керамике, литичким налазима и ковадима подног лепа, која, уствари, представља ниво рушења куће, истражене на овом простору.

У сондама 5, 5а и 6, као трећи стратиграфски слој (слој Ц), издвојена је мрка растресита земља, која се јавља на дубини од 0,60 до 0,80 м. Керамички материјал није више тако интензиван, а то се нарочито односи на литичку продукцију. У сондама 5 и 6 овај слој иде до 1,10 м дубине док је у сонди 5а плићи (око 0,85 м).

Слој Д, четврти стратиграфски слој, или сива иласта земља, констатована је на просотру сонди 1, 2, 4а 4б и садржавала је винчански материјал, док је у сонди 6 керамика била старчевачке провинције. Најјаснију слику стратиграфије локалитета пружила је баш сонда 6 (Т. XII). Између стратума који садржи винчански материјал и овог старчевачког нема стерилног слоја који би указао на очекивани временски хијатус. Појава малобројне старчевачке керамике при дну слоја Ц резултат је укопавања темељног рова једне винчанске куће, чији је североисточни угао захваћен сондом.

Из запажене стратиграфске ситуације и анализе материјала може се закључити да је локалитет имао више фаза живота:

Најстарији период, Трсине I, утврђен је само на западном простору платоа и припада старијем неолиту.

У оквиру винчанског наслојавања издвајају се два основна грађевинска хоризонта. Старијем, Трсине II, припада основа куће 1, са делимично очуваном подницом на дубини од 1 м. Овом хоризонту припадала би и још неистражена кућа чији је угао захваћен сондом 6. Дубина на којој је констатован темељни ров овог објекта такође износи око 1 м. Овом хоризонту условно треба приписати и стратиграфски слој Д (сива земља) на простору сонди 1 — 4б, мада је он старији од саме куће. Уопште, ситуација на овом делу терена је компликована, јер је, услед интензивног живота после рушења ку-

ће, формирано више нивоа. Констатовани су на дубинама од 0,60 до 0,80 м и били само фрагментарно очувани. У питању су само мање површине подног набоја или нивелације извршене сабијањем горелог лепа.

Најмлађи хоризонт, Трсине III, утврђен је на основу комада горелог лепа, који се јављају у откопним слојевима, као и оштећених површина непосредно испод хумусног прекривача.

АРХИТЕКТУРА

За сада најбоље испитана архитектонска целина припада већ поменутој кући изграђеној на почетку падине ка реци. Она је доста оштећена каснијим живљењем, тако да је основа ухваћена само на нивоу темељних ровова и делимично очуване поднице. Њене димензије су 12 x 6,20 м, а оријентација север — југ. (Т. XIV). Испитани темељни ровови имају просечну ширину од 0,60 до 0,80 м.

Траса ровова није се уочавала са подједнаким интензитетом, па је ситуација на неким местима остала нејасна услед накнадне оштећености. Релативна дубина, на којој се они јављају, износи око 0,85 м и дубље, а спуштају се у здравицу просечно до 1,60 м. Ровови су испуњени светломрком мешаном земљом, дробљеним лепом, фрагментима керамике, животињским костима и опилицима од белог меканог камена — магнезита. Присуство комада подног лепа са белим премазом, као и уопште цео садржај, указује на постојање неког старијег објекта, чији је шут употребљен приликом изградње ове куће. По темељним рововима местимично се уочавају отисци овалних стубова, који немају уобичајену испуну од угљенисаног дрвета, већ садржај сачињавају комадићи горелог лепа и гара. Само у једном случају, у североисточном углу куће, откривен је остатак стуба са угљенисаном дрветом. Са источне стране постоје два прекида у континуитету темељних ровова, што се може тумачити постојањем два улаза.

Ова архитектонска целина страдала је у пожару, мада се на целој површини није хватао подједнак интензитет горелог лепа. Ово се нарочито односи на северну половину куће, где су осатци пожара уклоњени услед нивелације.

Пошто преградни зидови нису констатовани, кров се вероватно ослањао на систем стубова. У току ископавања у централном делу куће, на просотру где је очувана подница, у лепу, уочена је кружна површина промера 20 цм, вероватно место главног носећег стуба кро-

вне конструкције. Такође у северној половини испитане су и две овалне површине испуњене сличним садржајем као и темељни ровови. У оквиру њих уочавали су се отисци два стуба, који су, услед релативно велике дужине куће, такође имали важну конструктивну улогу. Уопште, на централном простору било је доста отисака стубова испуњених ситним шупом, који нису одавали неки правилан распоред.

У већем делу евидентираног објекта ниво пода није сачуван, мада се комади подног лепа налазе у слоју рушења. У југозападном простору истражена је површина неправилног правоугаоног облика, димензије 3,70 x 3,10 м, са траговима потплатосница од дрвених полуоблица. Изнад њих налазио се слој лепа дебљине од 2 до 6 цм. Међутим, он по квалитету не одговара подном премазу какав је уобичајен. У фактури садржи пlevу, а површина је неравна и не нарочито компактна. Ово се може протумачити интензитетом пожара, у коме је, услед високе температуре, подни премаз разорен, као што је случај са кућом на Кормадину.² Цела ова ситуација не лежи хоризонтално, већ прати нагиб терена. Остаци полуоблица лежали су делимично на мањој површини подног набоја (1,80 x 1,60 м), који се очувао око централног стуба. Његова дебљина је око 2 цм и показује слабе трагове нагоревана. Испод је констатован прослој гара, који је прекривао мрку растреситу земљу са фрагментима керамике.

У оквиру куће није констатована пећ, нити нека друга целина *in situ*, а о временском опредељењу може се судити по керамичком материјалу из горелог лепа и слоја рушења. Један већи комад лепа лучног облика констатован изнад полуоблица тешко се може сматрати за део пећи услед непостојања уобичајене супструкције и јасне везе са подницом.

Куће оваквог облика и конструктивног типа јављају се од самих почетака винчанске културе и трају кроз цео период.³ Хронолошке разлике између старијих и млађих објеката огледају се у облику, димензијама и у улози преградних зидова. На Бањици и Винчи примећено је да старијим хоризонтима припадају куће масивних спољних зидова, а да се двоводан кров ослања на преградне зидове, који, осим функционалне, имају и важну конструктивну улогу.⁴ Ова ситуација нарочито је уочљива при посматрању стамбених хоризоната на Бањици, где се у млађем — II хоризонту, губе преградни зидови, а кров се ослања на дрвене стубове,⁵ као што је случај и овде. Начин израде подова варира од локалитета до локалитета и јавља се у две основне варијанте: обичан набој од земље или подни

премаз са дрвеном супструкцијом.⁶ Карактеристично за кућу на Тр-синама је и постављање ужег зидића уз унутрашњу страну спољњег зида, који је вероватно носио полуоблице и формирао вентилациони простор изнад старијег пода. Овакво издизање примећено је и на Дивостину, јер и тамо простор испод подова не показује изразите знаке горења.⁷

Млађи стамбени хоризонт, Трсине III, није дао јасне податке о архитектури. Површине на којима је трајао живот јако су оштећене орањем и констатоване фрагментарно у оквиру сонди. На простору сонде 6 то су само комади горелог лепа у културном слоју, који се јављају до дубине 0,30 м. У сондама 1, 2 и 4 испитане су неравне површине горелог лепа, остаци куће страдалих у пожару. Само на основу ретких отисака угљенисаних стубића, без темељних ровова, није се могла добити јасна слика основе.

Простор који је дао нешто више података откривен је у сонди 5 — 5а. Истражена су два нивоа, непосредно један испод другог. Први од њих (ниво а) неправилног је облика, а формиран је од камена облутка, испреметаног подног лепа, животињских костију и фрагмената керамике. Обиље каменог отпада, полуфабриката од белог меког камена — магнезита, комада обрађених и исечених јелењих рогова индицира на постојање радионице. У једном фрагментованом коничном суду, осим алатке од рога, нађен је и кремни ножић. Непосредно испод овога, на нешто ширем простору (дубина 0,49 м), откривен је ниво б. Материјал од кога је формиран, сличан је претходном (Т. XIII), што се односи и на остале налазе. Значајно је и присуство крупног камена, који је вероватно подупирао стубове само плитко укопане у земљу.

Посматрајући ове оштећене целине, може се закључити да су куће овог млађег хоризонта биле мањих димензија, лакше конструкције, са дрвеним стубовима укопаним у земљу. О њиховом прецизном облику нема података.

АРХЕОЛОШКИ НАЛАЗИ

Археолошки материјал пронађен у току трогодишњих истраживања, издвајан је по стратиграфским слојевима и целинама. Нарочито су бројни керамички налази, који су, међутим, прилично оштећени, што се нарочито односи на судове групе фактуре. Сем изузетно, они су толико фрагментовани да се ни основни тип није могао препознати.

Гледајући по хоризонтима, могла се уочити разлика и у врсти материјала и у њиховој статистичкој заступљености. Ово се нарочито односи на неке облике здела, као и на литичку продукцију која је бројнија и разноврснија у млађем хоризонту. Присуство кремних језгара, одбитака и финалних производа указује да се крајем неолита на овом подручју и даље употребљава ова врста материјала, и то нарочито интензивно.⁸ На овом насељу омиљена сировина за израду већих алатки је и магнезит, чија је употреба карактеристична за Винча Плочник фазу. Он се јавља углавном у два основна облика: мекши, седиментног порекла, и тврђи, као алотропска модификација магнезијум карбоната. Употреба овог материјала није необична, јер се на овом подручју, у горњем току Чемернице, и данас интензивно експлоатише магнезитна руда.

Анализа литичког материјала није извршена, као ни пронађених животињских костију. Међутим, јасно се примећује да је становницима Трсина главна сировина за израду коштаних предмета био рог јелена, и то сви његови делови.

Пронађени примерци пластике и остали предмети културне намене не показују већу разноврсност и ниво израде, а њихов стилски израз и хронолошка вредност углавном прате остали материјал.

Керамички материјал млађег хоризонта, Трсине III, коме припадају стратиграфски слојеви А и Б (0,0 — 0,60 м) и оштећени стамбени нивои, доста је интензиван, мада је углавном нађен у фрагментованом стању. Један део керамике је секундарно печен, нарочито на простору сонди 1 — 4б, док код осталих примерака преовлађују нијансе сиве и црне боје. Површина фрагмената је често испрана. Међу керамичким налазима доминирају делови већих посуда, који у факури често садрже и ситне каменчиће ради ојачања.

Зделе су углавном рађене у прелазној и финој факури, а јављају се у неколико основних облика (сл. 3 и 4):

Бикончина здела, кратког заобљеног горњег конуса и увученог обода (тип П 1/1г).⁹ Најчешће је рађена у сивој боји, песковите, а ређе fine фактуре. У случају да површина није испрана показује трагове пригачавања. Изразита заступљеност овог облика, заједно са другим показатељима, везала је овај хоризонт за Винча Плочник IIб фазу.¹⁰ У односу на овај тип сви остали облици здела знатно су слабије заступљени. (Г. I, 1).

Конична здела, такође добро заступљен облик, углавном је већих димензија и често има језичасте дршке испод обода (тип П 1/2а). Рађена је у песковитој факури, најчешће сиве и мрке боје.

Готово сви примерци на спољној површини имају тамне мрље. Оне су вероватно настале тако што је пре печења суда на одређена места наношена земља другог квалитета. Често се може ухватити јасна граница између њих и основне фактуре суда. Понекад због величине, овакви судови би се могли третирали као нека врста питоса (Т. I, 2—2а).

Здела заобљене профилације са цилиндричним вратом, израђена или у сивој или у црној фактури (тип П. I/1цл). На горњем конусу понекад се налази орнамент косих или криволинеарних канелура. (Т. I, 3—3а).

Здела кратког цилиндричног врата (тип П I/1ц), и оштрог прелома. По правилу, раме је сасвим кратко, па су ови облици плићи и шири. У једној варијанти обод је задебљао, а прелаз из врата у раме благо означен плитким жљебом, што даје готово цилиндричан облик горњег дела суда, (Т. II, 1). Овај жљеб може бити и дубљи (Т. I, 4).

Облици левкастог отвора углавном се јављају у две основне варијанте: дужег врата или сасвим кратког врата (Т. I, 5).

Примерак зделе вишег цилиндричног врата и сасвим кратког рамена такође се везује за крај винчанске културе (Т. II, 2).¹¹

Амфоре су рађене, по правилу, у песковитој фактури и имају танке зидове, што је условило само фрагментарне налазе. Препознају се три основна типа: судови са дршкама које полазе непосредно испод обода или са њега, какви су нађени међу материјалом из Супске,¹² Плочника¹³ и Дивостина.¹⁴ Другом типу припадају цилиндрични реципијенти, без могућности реконструкције целог облика. Интересантну форму имају два налаза трбушастих амфора са извијеним ободом и полумесечасто моделованим ојачањем трбуха или рамена (Т. III сл. 1).

Орнаментика овог хоризонта доста је сиромашна и своди се углавном на канелуре: косе или криволинеарне. Понекад се јавља и утисак прста на прелому, док је урезивање сасвим изнимно, као спирални орнамент на трбуху судића (Т. II, 3).¹⁵

Као посебан облик треба поменути налаз коничног реципијента са отвором на ширем и ужем делу, са густо постављеним перфорацијама (Т. III, 2). Овакви облици јављају се у Винчи од 8,5 до 4, 2 м, а М. Васић их назива цедилима.¹⁶ Међутим, према начину израде пре би се рекло да је ово поклопац, с обзиром да је спољна површина знатно квалитетније обрађена него унутрашња.

На насељу у Трсилама нађена су два примерка са могућношћу реконструкције (сл. 5). Поклопац са табле III нађен је у завршном хоризонту, са материјалом који је карактеристичан за крај винчанске културе. Други налаз (сл. 5) потиче из нивоа који разграничава млађи и старији хоризонт. Ови предмети нађени су, осим Винче, и на другим локалитетима као што је Валач¹⁷ и Потпорањ.¹⁸ Тумачење Д. Срејовића и Ф. Милекера да су овакви облици служили као поклопци судова са жаром,¹⁹ могу се довести у везу са млађим примерком, јер он показује накнадни додир са ватром. Међутим, стратиграфски нешто старији налаз има трошну лоше печену фактуру, па није могао послужити овој сврси.

Дршке овог хоризонта заступљене су следећим примерцима: тракасте обичне или облог пресека. На њима се ретко јавља и рогасти додатак (Т. II, 6). Већ су поменуте језичасте дршке на коничним, већим формама, а облици рожастих дршки везани су углавном за зделе (Т. II, 4). Јављају се у три варијанте: са дугмастим завршетком, једноставно заравњене или тролисног краја (Т. II, 5). Готово све у корену имају косе или овалне зарезе.

Антропоморфна пластика завршног хоризонта заступљена је са четири фигурине из слоја и три случајна налаза која својом формом припадају крају неолита, (сл. 6). Доњи део фигурине (сл. 6б) припада поморавском типу пластике каква нам је позната са Дивостина.²⁰ Цео примерак из сонде 5 припада пљоснатој статуети, са пластично моделованим носем, бушеним куковима и рукама у облику патрљака. Груди су пластично моделоване (Т. III 5). Сличан по типу је део црно печене фигурине из сонде 4 (Т. III, 4). Овом хоризонту припада и доњи део статуете са проширеним куковима (Т. II, 3), као и амулет фигурина — без моделованог лица (Т. III, 6). Сви ови примерци припадају већ упрошћеним формама са краја винчанске културе.²¹

Предмети култне намене су малобројни. Истиче се налаз дела жртвеника, чији је четвртасти реципијент оштећен (Т. IV, 9). На угловима се налазе трагови одбијених протома, док су ноге купастиг облика. Реципијент је украшен системом косих, грубих, урезаних линија. Овакви и слични примерци чести су у Винчи и потичу са различитих дубина.²²

Занимљив је и налаз задњег дела животињске фигурине, нађен на простору сонде 5а (Т. IV, 8). Тело је овалног пресека, а сапи су украшене спиралним урезаним орнаментом. На завршетку леђа налазио се кратак у вис подигнут реп који је одвијен. Ноге су

такође фрагментоване. Примерак сличан овоме, али са делом реципијента, нађен је у Винчи на коти 5,8 м, и протумачен као део терморфног суда.²³ Међутим, услед разлике пратећег материјала, ова сличност се може узети више као стилска, него хронолошка.

У археолошком материјалу истичу се и налази коштанних предмета, углавном од јељењег рога. Ови предмети обрађивани су на самом локалитету о чему сведоче налази отпадног и неискоришћеног материјала. Најчешће обрађивани су паропци: на ширем крају уочавају се трагови засецања, док је врх заглачан услед различите употребе (Т. IV, 3, 4) и (сл. 80а, д). Њихова функција може бити различита: шила, садаљке, бодежи или пијуци, што је теже установити, јер им је облик углавном сличан.²⁴ Један овакав примерак сачувао је део перфорације за усађивање држаље. Поред парожака, коришћен је и корен рога, најчешће у функцији бата (Т. IV, 5). Лепши налаз представља такође бат, али са рупом за држаљу и засеченим крајевима (Т. IV, 6).

Израђевине од плоснатих костију знатно су ређе (Т. IV, 7, 7б). Мора се напоменути да су кошатни налази најинтензивнији на централном делу платоа са простора сонди 5—5а.

Литички налази, како је већ поменуто, бројни су и разноврсни. Кремене артефакте нећемо помињати, јер ће бити предмет посебног извештаја.²⁵ Што се тиче секира од магнезита, оне су доста бројне, а потпуно завршени примерци са траговима употребе, сасвим су ретки (Т. IV, 1). Нађено је око 70 примерака и готово сви су полуобрађени само окресивањем. Највећи број евидентираних примерака припада калупастим (Т. IV, 2) и језичастим типовима, са лучном сечицом (сл. 7а, д). Карактеристични су и плоснати трапезасти облици са равним сечивом (Т. III, 7 и сл. 7б, ц). Овако изразита продукција, као и присуство опиљака од истог материјала, указује на постојање радионице, која је, можда, опслуживала и шире подручје. Од истог материјала, као и ове секире, израђивани су ножићи и стругачи.

Уз интензивну литичку продукцију иду и чести налази брусева од црвеног крупнозрног пешчара. Најчешће су елипсоидног облика, очувани само фрагментарно. Ретки примерци угнуте горње површине указују на евентуалне жрвњеве. Осим делова већих брусева, налажени су и комади мањих — ручних примерака, са више радних површина. Израђени су од сивог ситнозрног камена пешчара.

Од осталих налаза треба поменути и бројне тегове од печене земље, кружног или елипсастог облика, различитог интензитета пе-

чења. Знатно слабије су заступљени примерци камених кугли — перкутера.

Археолошки материјал другог хоризонта становања, Трсике II, коме припада нивелета кућа 1, констатован је углавном у фрагментима. То се односи посебно на инвентар овог објекта, јер ниједан суд није нађен *in situ*. Најпоузданији налаз који се може везати за кућу су две зделе истог типа, нађене у маси лепа који је прекривао простор са полуоблицима. По типу, то су биконичне зделе незнатно укошеног или цилиндричног обода и нешто дужег горњег конуса него у претходном хоризонту. На прелому се налазе полумесечасте дршке, а на горњем конусу једног примерка и једва приметне канелуре (Т. V, 1, 2). Оба примерка су деформисана у пожару. На маси спаљеног лепа нађена је и сиво печена здела са конкавним горњим делом и утисцима прста на прелому (Т. V, 3, 10).

Осатли материјал, који се, такође, са нешто више сигурности, везује за објекат, припада малобројним фрагментованим зделама, нађеним на периферији овог простора у црвеној растреситој земљи са лепом, на релативној дубини од 0,80.

Биконична здела вишљег цилиндричног врата (тип I/1д), сасвим кратког рамена и оштрог прелома. Испод обода налази се орнамент висећих троуглова и концентричних кругова, урађен у техници канеловања. Површина је сива, глачана, док је унутрашњост црно полирана (Т. V, 5). Овај тип има сличне паралеле са налазима у Винчи на коти 4,1 м, означеној као почетак Винча Плочник IIа фазе.²⁶

Плитка биконична здела, извијеног левкастог отвора, оштрог прелома (Т. V, 4). Суд је рађен у црној фактури, а унутрашњост је такође полирана.

Пластика са овог простора заступљена је налазом мање фигурине мешовитог типа. Горњи део је пљоснат, а доњи доста моделован, са растављеним ногама (Т. V, 6). На лицу доминирају „птичији“ нос и косо урезане очи. Фигурина поседује урезану прегачу и једноставно обележене прсте. Овакав тип статуета, поред осталих облика, мање је карактеристичан за Винча Плочник I фазу.²⁷

На граници црвене земље и горелог лепа, који припадају централном делу куће, откривен је део питоса поред површине са облутком (ф. 11). Према стратиграфској ситуацији и дубини већој него ниво констатоване поднице (1,10 м), може се закључити да овај налаз припада старијем оштећеном хоризонту. Питос по типу припада суду ширег нешто извијеног обода, са четири тракасте дршке на трбуху (Т. VI, 1.). Налаз зделе из површине са облутком, као и

примерак из самог питоса, припадају истом типу, дубљих биконичних облика, са незнатно укошеним ободом (Т. VI, 2.), какви су чешћи у Винчи око коте 6,4 м.²⁸

На осталом истраженом простору куће археолошки материјал нађен је само у слоју рушења, па се не може узети као сасвим поуздан.

У слоју доминирају фрагменти већих судова, сиве, а сасвим ретко мрке боје. Фактура је груба, са каменчићима. Међу финијом керамиком јавља се она са глачаном, или полираном површином у нешто већем проценту. Нађен је и један фрагмент са тамно сивом изванредно полираном превлаком. На неким примерцима уочава се глачање само спољне површине док је унутрашња само пригличана, или је оно изведено само у горњем делу суда.

Зделе се јављају у неколико варијанти али ни један тип изричито не преовладава:

Дубља здела заобљеног рамена са цилиндричним вратом. Површина је полирана и украшена криволинеарним канелурма (Т. VI, 3).

Биконична здела кратког врата и рамена (Т. VI, 6).

Коничне зделе II I/2а су мањих димензија него у млађем хоризонту, а јављају се у грубој или финој црној фактури са језичастим дршкама испод обода (Т. VI, 5).

Зделе са конкавним горњим конусом (тип II I/ле), који може бити сасвим кратак. Овај облик карактеристичан је за Винча Плочник фазу.²⁹ Међутим, као варијанта овог типа је и фрагмент оштрог прелома који се јавља у старијем хоризонту Супске,³⁰ везаном за Винча Тордош фазу (Т. VI, 7).

Примерци биконичног облика и левкастог отвора, слични претходном хоризонту, такође се јављају у две варијанте, у зависности од дужине врата (Т. VI, 4.).

Тип са увученим ободом II I/лг сасвим је усамљен.

Дубља здела заобљеног реципијента (обод недостаје) нађена при дну овог слоја, има грубе канелуре по рамену и комбинацију полумесечастих и тракастих дршки (Т. VII, 2).

Интересантан налаз представља и део зделе, рађене у финој црној фактури, пригличане површине. Дубља биконична форма и рачвасте дршке на рамену указују на старију тордошку фазу (Т. VII, 2). Нађена је на самој граници слоја рушења куће и њеног темељног рова, па је њена припадност несигурна.

Плићи тањери са задебљалим ободом присутни су са два примерка.

Од нешто већих судова треба поменути и налаз амфоре цилиндричног врата и високог рамена (Т. VII, 3).

Орнаментика овог слоја је оскудна. Ретко се јављају танке углачане линије, које радијално полазе од дна. Урезивање је заступљено мотивом меандра са испуњеним снопом линија (Т. VII, 4). На свега три фрагмента примећује се и жигосање (Т. VI, 8), које је карактеристична техника класичне варијанте.³⁰

Од осталих налаза са овог простора, осим секира-полуфабриката од магнезита, треба поменути и алатке од тврђег камена, али су оне, ипак, нешто ређе. У оквиру овог слоја опада бројност литичких налаза у односу на претходни хоризонт.

Део елипсасте плоче са бушеним рупама нађен је и на овом локалитету. У Винчи се овакви предмети јављају на прелазу у винчанско-плочничку фазу,³¹ а због трошне фактуре М. Васић сматра да су служиле у култне сврхе — као Ларнакси.³² а потврда да се, ипак, ради о огњишним плочама налазила се на локалитету Бентска бара код Шапца, где је изнад неколико огњишта фиксиран овај предмет³⁴ (сл. 12).

Једна виша рожаста дршка са просопроморфног поклопца указује на присуство и ових налаза.

Као што је већ напоменуто, изнад рушевинског слоја куће формирао се један међухоризонт живота, који је само фрагментарно очуван. Керамички материјал углавном задржава већ поменуте форме, а нивелете на којима је нађен износе од 0,70 до 0,78 цм.

Налази који су занимљиви припадају следећим примерцима:

Дубља здела, цилиндричног кратког врата и вишљег заобљеног рамена, рађена у сивој фактури (Т. VII, сл. 6);

На релативној дубини 0,76 цм нађен је и доњи део, односно само ноге следеће теракоте. Раздвојене су жљебом и украшене урезима испуњеним инкрустацијом (Т. VIII, 1). Следеће фигурине на постољу и престолу јављају се у винчанско-плочаничкој фази, а налаз сличан овоме потиче из Винче са коте 5,1 м³⁵.

Мање карактеристичан је налаз доњег дела фигурине, са проширеном стопом и куковима (Т. VII, 2).

Тело мање фигурине, је звонастог облика, са раширеним рукама (Т. VII, 5).³⁶

Мањи део статуете, односно само лучно савијена рука, украшена урезима и перфорацијама (Т. VII, 7).

Већа мотика финије обрађена окресивањем, а израђена од магнезита (Т. IV, 6) и (сл. 7e).

Као затворен налаз у директној вези са кућом, али хронолошки старији је материјал из улуне темељних ровова. Новину представљају неки керамички облици, као и појава неуједначеног печења у црвено-црној и сиво-црној нијанси. Глачана површина, као и полирање, запажа се на једном броју керамике грубље фактуре.

Типови су разноврсни али углавном заступљени појединачним облицима:

Тањир — са задебљалим ободом.

Плитка биконична здела заобљеног прелаза из горњег у доњи конус — са хоризонталним траговима глачања (Т. VIII, 4).

Дубља биконична здела са тек назначеним вратом и делом орнамента висећих шрафираних троуглова — облика карактеристичног за старију фазу винчанске културе (Т. VIII, 5).³⁷

Типови конкавног горњег конуса заступљени су налазом дела зделе и минијатурног судића (Т. VIII, 3).

Биконична здела кратког цилиндричног врата и оштрог прелома.

Доњи део посуде са шиљатим дном какве се јављају у Горњој Тузли, Бароци³⁸ и Супској у оквиру старије фазе (слој 8).

Занимљив је и мали део обода зделе црвеног печења и полиране површине, што је углавном карактеристика тордошке фазе.⁴⁰

У оквиру ровова пронађено је неколико фрагмената типичне старчевачке фактуре, што је допринело ионако хронолошкој разноликости ове целине.

Од осталих налаза значајан је торзо неолитске фигурине, пљоснато моделован и украшен урезним линијама (Т. VIII, 7). Полуфабрикати од магнезита заступљени су са две секире језичастог облика.

Посебну затворену целину, која је такође стратиграфски старија од куће, сачињава керамика испод поднице. Нађена је у слоју мрке растресите земље, а осим грубе фактуре већих судова присутни облици здела показују добро пречишћену земљу и интензивно глачање површине.

Конична здела (тип П 1/2a) са незнатно задебљалим ободом — рађена у финој црној фактури (сл. 13).

Биконичне зделе имају цилиндричан или укошен врт, нешто дужи горњи конус са косим канелурама (Т. VIII, 8).

Здела високог цилиндричног врата, извијеног обода и сасвим кратког рамена (Т. VIII, 9).

Занимљив је део мрко-црвено печеног предмета чије су две стране украшене урезаним линијама у мотиву рибље кости. Може се прихватити да представља део престола седеће фигурине, или пак жртвеника у облику клупе.

* * *

Керамички налази из слоја сиве земље (слој Д), који на простору сонди 1—46 лежи на здравици и кроз кога су укопани ровови, не показују нарочит интензитет. Најбројнији налази припадају фрагментима грубе фактуре, а осим сиве и црне, изразитије је заступљена црвенкасто-мрка. И у овом слоју на једном броју фрагмената уочава се полирање површине, која је понекад и неравна. На цилиндричном врату амфоре запажа се и црвени премаз.

Посебан налаз представља део калотастог поклопца са дршком изнутра. Аналогије за овај облик познате су са Плочника⁴¹ и Предионице⁴² (Т. VIII, 11).

Облици здела уклапају се у већ описане случајеве; једино се може поменути присуство полумесечастих дршки у нешто већем проценту; на судовима грубе фактуре доминирају чепасте и дугмепасте дршке.

Орнаментика је ретка: трака испуњена убодима (Т. IX, 3) и урезани троуглови са хоризонталним цртицама, какви су констатовани на Напрељу у оквиру косовске варијанте (Т. IX, 3).⁴³ Овом слоју припада фрагмент чисто биконичне зделе са делом урезаног „знака својине“ (Т. IX, 1).

* * *

Већина покретног материјала који припада нивелети куће и овог издвојеног хоризонта може, на основу стилског израза, одредити у млађу фазу винчанске културе — Винча Плочник. Посебну хронолошку одредницу за сам стамбени објект чине налази здела из масе спаљеног лепа изнад пода. Биконични облици са кратким вратом и оштрог прелома чешће се јављају у Винчи између 5 и 4 м дубине⁴⁴ а то исто важи и за зделу конкавног горњег конуса.⁴⁵ Статуета мешовитог типа (Т. V, 6) такође припада овој фази. Птичије моделовано лице, иако једна од главних облика наредне етапе, јавља се први пут између 5 и 4 м у Винчи⁴⁶.

Из овог оквира хронолошки одступа здела вишег цилиндричног врата (Т. V, 5), која је више карактеристична за почетке Винча Плочник IIa фазе.

Остали материјал из слоја рушења није сасвим стратиграфски поуздан, услед накнадног поремећаја слоја. Међутим, неки карактеристични елементи, као појава жигосања, који су додуше малобројни, везују овај слој такође за плочнички период. Појава криволинерарних канеловних мотива на зделама сиво полиране површине, такође је јасна одредница. Неколико фрагмената са урезаним меандром, који је испуњен снопом линија, са самог дна овог слоја, имају паралеле са Градцом, као и косовским локалитетима.⁴⁷ Појава калотастог поклопца са дршком изнутра, као и мотив урезаног троугла са цртицама, такође указују на косовске паралеле.

Налази испод пода куће, као и из улуне темељних ровова, осим елемената плочничке фазе, показују и особине старије етапе. То су, у првом реду, фрагменти неуједначеног печења, део биконичне зделе тек назначеног врата, скроз црвено печени обод, као и дубља здела са рачвастим дршкама (Т. VII, 3).

* * *

Другом хоризонту становања, Трсине III, осим ових стратиграфских целина са обода платоа, припада и слој мрке растресите земље из сонди 5—5a и 6. Од керамичких налаза доминирају фрагменти великих судова лоше печене фактуре, са чепастим или дугмастим дршкама. Ова врста рађена је у сивој и црној боји, мада има примерака сасвим светле окер боје.

Зделе су слабије заступљене, а неколико фрагмената из овог слоја потпуно одговара налазима испод пода куће 1. То је облик вишег цилиндричног врата и кратког рамена, као са табле VIII сл. 3, а такође и примерак fine црне фактуре, полиране површине, идентичан са налазом табле VIII сл. 8. Овакве зделе углавном су мањих димензија и поседују полумесечасте дршке на прелому.

Поред ових биконичних здела, оштре профилације, углавном рађених у финој црној фактури, глачане или полиране површине (Т. IX, 4a, б), новину овог слоја представља појава судова лоптастог реципијента (тип II I/4); без или са тек назначеним вратом. Већи примерци рађени су у лошој сивој фактури и нађени су у фрагментима (Т. IX, 6). Присутне су и мање зделе овог типа, али нешто ређе, а сви заједно указују на далеке реминисценције знатно старијих

старчевачких форми. Остали облици показују већ забележене типове:

Здела П I/лг (са увученим ободом) сасвим је ретка.

Конична здела — већ уобичајена у свим слојевима.

Зделе-тањери, са изнутра задебљалим ободом, присутне су са неколико фрагмената, а у два случаја обод поседује плитке косе канелуре сличне „градачким тањирима“.

Тип са косим „левкастим“ вратом који је нешто дужи (Т. IX, 5).

Зделе конкавног горњег конуса (П I/10) заступљене су са два примерка.

Орнаментика овог стратума такође је сиромашна. Углавном преовлађују косе канелуре на биконичним зделама и криволинеарни канеловани мотив на заобљеним формама:

Урезана трака за убодима (Т. IX, 7).

Канеловани преплет на горњем делу биконичне амфоре (Т. IX, 8).

Урезана трака испуњена снопом линија са инкрустацијом (Т. IX, 7).

Интересантну појаву чини масивна дршка суда, која у свом горњем делу има траг одбијеног дугметастог завршетка (Т. X, 4). Овакве дршке карактеристичне су за Јужноморавску варијанту,⁴⁸ а јављају се и у Винчи.⁴⁹ На судовима грубе фактуре преовлађују чепасте и дугметасте форме.

Међу деловима већих судова издваја се налаз амфоре јајастог облика, црвенкасто мрке површине и сиве фактуре (Т. X, 2). Овој форми сличан је облик мањег питоса из Винче, са котр 4,1 м.⁶⁰

У оквиру сонде 5, при дну културног слоја, нађена су два питоса (сл. 12). Један од њих, цилиндричног облика, нађен је у фрагментованом стању у групи керамике различитих судова. Други примерак вероватно је такође био одбачен, пошто су му недостајали делови обода и трбуха. (Ф. 14). Стајао је усправно и био испуњен земљом, животињским костима и фрагментима керамике. То је суд широког отвора, извијеног обода и високог рамена. На најширем делу налазиле су се четири тракасте дршке. Стране трбуха су косе, а дно релативно малог обима (Ф. 15). И за овај облик постоји аналогја у Винчи, са дубине око 5 м.⁵¹ Из њега протиче налаз дела дубље биконичне зделе са ребрастим канелурама на горњем конусу, урађеним у мотиву преплета (Т. X, 1).

Литички налази овог слоја доста су малобројни. Осим кремених ножића, откривене фрагментоване секире припадају истом типу калупастиг облика са израженим лучним хрптом (Т. X, 6,8).

Ретки су и налази коштаних предмета, мада је јелењи рог и овде главна сировина (Т. X, 5).

За овај стратум везани су малобројни налази културних предмета, нађених у фрагментованом стању. Антропоморфна пластика заступљена је само са делом савијене руке једне статуете (Т. X, 3). На самом дну културног слоја тврде мрке земље, у сонди 3 (дубина 1,70), откривен је мали део просопоморфног поклопца, украшеног урезаним линијама. Рађен је у сивој фактури, светлокрке површине, а препознаје се део лучног чела и угнутог темена (Т. X, 7). На простору сонде 6 такође је нађен мањи део сличног предмета, на коме се око корена дршке налази украс изведен снопом урезаних линија. Примерак из сонде 3 нађен је са карактеристичним материјалом, који га опредељује у плочнички период.

И овај стратиграфски слој мрке растресите земље из сонди 5—5а и 6, као и претходно описане целине у вези куће 1 са руба платоа, припадају према карактеристикама материјала у Винча Плочник I фазу, мада се неки елементи тордошког периода јављају и овде.

* * *

Са овог локалитета потиче и налаз неколико минијатурних судића, какви се јављају на многим локалитетима неолитског периода (сл. 16), а често имитирају облике већих судова. За ову врсту керамике са Трсина може се рећи да је израђена доста једноставно, у форми зделица, а сам начин израде указује немарност. Готово сви пронађени примерци припадају млађем хоризонту.

На малобројним фрагментима здела, углавном на простору трбуха или дна, примећени су знаци урезани оштрим предметом који су добили опште прихваћен назив „знаци својине“ (Т. XII, 1). На жалост, већи део ових уреза констатован је на самом прелому фрагмената, па се цео мотив не сагледава. Ови знаци, осим Винче, познати су са многих локалитета овог круга, а нарочито су бројни и разноврсни на насељу у Бањици⁵². Ова појава заслужује већу пажњу с обзиром да се неки мотиви понављају и на различитим налазиштима, па стога можда имају неко дубље значење, које превазилази потребу везану за конкретан локалитет.

СТАРЧЕВАЧКИ СТРАТУМ

Најстарији период живљења на локалитету Трсине I евидентиран је на западном делу платоа, у оквиру отворене сонде 6, а карактеристични материјал припада старчевачкој култури. Међутим, налази у оквиру културног слоја нису интензивни, што се односи и на керамички и на пратећи материјал.

Мора се нагласити да није нађен ни један предмет културне намене, ни сликана керамика.

Гро материјала припада грубој и прелазној керамици, заступљеној са 95%. Разлика између ове две врсте огледа се само у дебљини зидова, који су на примерцима прелазне групе нешто тањи. У случају када није примењена нека орнаментална техника, начин обраде спољне површине је исти. То је тањи или дебљи премаз глине црвенкасте или светло мрке боје, понекад са траговима алатке. Међутим, класичан ребрасти барботин није примењен. Неколико фрагмената има светлосиву боју. У групи прелазне керамике јавља се и глачање унутрашње стране, а понекад се примењује и бојење црвеном бојом, која се задржала у неравнинама. Сва керамика ове групе има сиви или црни прелом и плеву у фактури.

Фина керамика је малобројна — 5%, али нису присутни фрагменти полиране површине. За разлику од остале керамике, у фактури ове групе није присутна плева, већ добро пречишћена земља светломрке боје. На површини се уочава црвени премаз, а у случају када је он испран, указује се окераста основа.

Укупно је пронађено 88 фрагмената, а орнаментална техника присутна је на 19 фрагмената (21,5%) и то углавном на појединачним примерцима:

Барботин на 9 фрагмената, и то овални пластични налепци — 1 примерак (Т. XI, 2). Дугметаста апликација са утиснутим прстом — 4 примерка (Т. XI, 4), и обичан премаз.

Урезане линије 3 фрагмента (Т. XV, 6).

Импreso штипање и утисак нокта без неког одређеног реда јавља се у групи прелазне керамике на 6 фрагмената.

У оквиру слоја пронађен је само један судић са могућношћу реконструкције, кратког издвојеног врата и лоптастог реципијента (Т. XI, 1).

Од осталих примерака распознају се следећи облици:

Дубља конична здела, већих димензија, која припада грубој и прелазној врсти (Т. XI, 3 и 7).

Судови извијеног обода, лоптастог реципијента (Т. XI, 2 и 4).

У групи fine керамике препознаје се облик незнатно издвојеног врата и заобљеног рамена-вероватно део пехара.

Остала врста археолошког материјала је незнатна. Ово се нарочито односи на литичку продукцију, где осим језгра пирамидалног облика и 4 одбитка без ретуша нема других налаза. Коштани налази заступљени су са два фрагментована шила од животињског рога.

Временско опредељење овог стратума отежава малобројност археолошких налаза и слаба заступљеност карактеристичног материјала. Нешто индикативнији налази за прецизније временско опредељење представљају примерци дугметасте апликације са утиснутим прстом, какви се јављају у Дреновцу, фаза Ib.⁵³ и правилни брадавичасти налепци, такође са Дреновца,⁵⁴ Старчева⁵⁵ и Течића.⁵⁶ Занимљив је и фрагмент извијеног обода, неравне црвене површине, са утиском прста непосредно испод обода, са добром аналогијом из Доње Брањевине-стратум II⁵⁷ и Перлеза.⁵⁸ Све наведене стилске манифестације имају дуг ток трајања, мада општи утисак одаје да се овде ради о једној развијеној етапи старчевачке културе.

ЗАКЉУЧАК

У току ових трогодишњих истраживања утврђено је да је насеље на Трсинама било настањено два пута у току дуготрајног и значајног периода какав је неолитски. Старије насеље, Трсине I, припада старчевачком периоду, мада на истраженом делу локалитета културни слој без архитектонских остатака не показује изразити интензитет живота. На основу до сада констатованих налаза није захвално вршити прецизну периодизацију, мада су на појединим фрагментима присутни овални налепци, који се као вид организованог барботина везују за финални период старчевачке културе.

Знатно дужи и интензивнији живот трајао је у периоду млађег неолита — током винчанске културе. На Трсинама, као и на читавом низу локалитета, примећује се след ове две културноисторијске формације, мада још нису разјашњени њихова прожимања као културно-етнолошки проблеми смене. Тако на овом налазишту имамо случај да на културни слој старчевачког периода директно належе винчански стратум, са материјалом углавном плочничког типа, без изражене паузе, како би се дало очекивати. Можда је у питању

дејство ерозије, или су становници винчанског насеља извршили нивелацију терена за своје потребе.

У каснијем периоду насеље је заузимало већи простор и проширило се ка источном делу платоа. Културни слој, као и материјал, био је знатно интензивнији. У односу на епонимни локалитет, најинтензивнији остаци насеља одговарали би дубинама између 5 и 4 м у Винчи.

Такође, доста добро кроз материјал изражен је и финални хоризонт насеља, који одговара Винча Плочник IIб фази. Ова констатација значајна је због чињенице да је, овде, ова културна група заступљена својом класичном варијантом, доживела свој пуни век трајања, непрекинута од носиоца продора бубањско-хумске групе, која је потиснула неолитску културу у области Јужног Поморавља, крајем Винча Плочник I фазе.

Међутим, неки елементи класичне варијанте, као што је техника жигосања, слабо су заступљени, а статуете полигоналног лица још нису евидентирани.

С друге стране, орнаментални мотиви урезане керамике, као и поклопца у облику печурке и неки облици дршки, показују културне утицаје са јужноморавског и косовског подручја.

Што се тиче завршног хоризонта, он има добре паралеле са локалитетом Дивостин код Крагујевца, бар на основу досадашњег публикованог материјала, мада је овде керамика нађена углавном ван кућних целина.

Једна од изразитих карактеристика овог хоризонта је и његова бројна литичка продукција, у којој, осим кремена, доминирају предмети од магнезита. Ово је занимљиво, јер у периоду када ова културна група познаје метал, на неким локалитетима долази до праве „ренесансе“ у изради камених оруђа.⁵⁹

НАПОМЕНЕ

1. Археолошка истраживања извршила је екипа Народног музеја у Ча-
чку. Радовима су руководиле археолог Милена Икодиновић и Лидија Никито-
вић, такође археолог.
2. Борисав Јовановић — Јован Глишић, „Енеолитско насеље на Кор-
мадину“, „Старине“ XI, 126; Б. Јовановић, „Стратиграфија насеља винчанске
групе“, „Гласник музеја Косова и Метохије“, VI, Приштина, 1961, 52.
3. Блаженка Сталио, „Насеље и стан неолитског периода, Неолит Цен-
тралног Балкана“, Београд, 1968, 77—107.
4. Исто, 91.
5. А. Цермановић — Ј. Тодоровић, „Бањица, Насеље винчанске културе“,
Београд, 1961, 63.
6. Б. Сталио, исто, 91.
7. А. Макферон, Д. Срејовић, „Ране земљорадничке културе у Централ-
ној Србији“, Крагујевац, 1971, 19.
8. Кремена индустрија биће предмет посебног рада Вере Богосављевић.
9. Типологија материјала извршена је према предлогу Милутина Гарашанина и Светозара Станковића, „Разрада типологије винчанске групе“, „Глас-
ник Српског археолошког друштва“, 2, Београд, 1985, 10 — 30.
10. Милоје Васић, „Праисторијска Винча“, IV, Београд, 1936 сл. 191; М.
Гарашанин, „Праисторија Србије“, Београд, 1973, 94, 95.
11. М. Васић, исто, IV, сл. 193.
12. М. Гарашанин, „Супска“, Београд, 1979, Т. III сл. 4 и 6.
13. Борисав Јовановић, „Историјат керамичке индустрије у неолиту и
раном енеолиту Централног Балкана“, ИЦБ, Београд, 1968, 10.
14. Миленко Богдановић, „Старе културе на тлу Централне Србије“, Кра-
гујевац, 1981, кат. бр. 33.
15. Исто, кат. бр. 21.
16. М. Васић, исто, IV, сл. 13.
17. Никола Тасић, „Праисторијско насеље код Валача“, „Гласник музеја
Косова и Метохије“, II Приштина, 1957, Т. III сл. 3.
18. F. Milleker, Vorgeschichte des Banats, Старинар, XIII, Београд, 1938,
Таф. VIII.
19. Исто; Д. Срејовић, „Thymiateria“, „Жива Антика“, Скопље, 1956, 304.
20. М. Богдановић, исто, кат. бр. 43.
21. М. Васић, исто, IV, сл. 432.
22. Светозар Станковић, Жртвеници и просопоморфни поклопци из Вин-
че, Београд, 1979, 9 и 10.
23. Милоје Васић, Праисторијска Винча I, Београд, 1932, Т. XXVII, сл. 114.
24. Александар Бачкалов, Предмети од кости и рога у пренеолиту и
неолиту Србије, Београд, 1979, 10—14.
25. Види нп. 8.
26. П. В. IV, сл. 103 д.
27. Прве појаве статуета са птичијим лицем јављају се у Винчи на коти
4,6 м. Милоје Васић, Праисторијска Винча III, Београд 1936, сл. 358, 361.
28. М. Васић, исто, IV сл. 72.
29. Исто, 121 а, ц.
30. М. Гарашанин, „Супска“, Т XXI, сл. 3.
- 30а. М. Гарашанин, „Праисторија“, 100.
31. М. Васић, исто, II с. 88.
32. Исто, 53 и 54.
33. М. Гарашанин, „Хронологија винчанске групе“, Љубљана, 1951, 66.
34. Војислав Трбуховић — Миливоје Васиљевић, „Најстарије земљорадни-
чке културе у Подрињу“, Шабац, 1983, 89.
35. М. Васић, исто, III, сл. 525.
36. Исто, 339.
37. М. Васић, исто, IV сл. 18 (№ 102).

38. Посуде са шиљатим дном јављају се уз ток фазе Варош IV — Горња Тузла, V, и Варош III — Горња Тузла IV А. Бенац, „Неолитски талови у севјероисточној Босни и неки проблеми босанског неолита“, „Гласник Земалског музеја у Сарајеву“, XV—XVI, 1961, 39—78; Боривоје Човић, „Резултати сондирања на праисторијском насељу у Горњој Тузли“, исто, ст. 79—129.
39. М. Гарашанин, „Супска“, Т. XXX сл. 8.
40. М. Гарашанин, „Хронологија“, 20.
41. М. Грбић „Плочник“, Aneolithische Ansiedlung, Београд, 1929, сл. 45—52.
42. Р. Галовић, „Предионица, неолитско насеље код Приштине“, Приштина, 1959, Т. 79 сл. 6.
43. В. Сталио — Р. Галовић, „Напређе, неолитско насеље код Новог Пазара“, Београд, MCMLVI, Т. IX сл. 9, 10.
44. М. Гарашанин, „Хронологија“, сл. 69, стр. 51.
45. Исто, 51.
46. В. нап. 27.
47. В. Сталио, „Градац“, Београд, 1972, Т. IV сл. 49.
48. М. Гарашанин, Праисторија, 103.
49. М. Васић, исто, IV сл. 155, (№ 1065).
50. М. Васић, исто, IV, сл. 100 б.
51. М. Васић, исто, II, сл. 58.
52. А. Цермановић — А. Тодоровић, „Бањица“, 41—43.
54. Сава Ветњић, „Мочеци рада на испитивању првих земљорадничких култура“, „Материјали“, X, Београд, 1974, Т I сл. 6.
53. Сава Ветњић, „Елементи Протостарчева — Старчево I, на насељима типа Рајкинац код Светозарева у горњем Поморављу“, „Истраживања“, II, Ваљево, 1985, 95.
55. Драга Аранђеловић, „Старчевачка култура“ Љубљана, 1951, Т. V сл. 6.
56. Р. Галовић, „Неолитско насеље у Течићу код Рековца“, „Зборник радова Народног музеја“, III, Београд, 1960/61, Т. IV сл. 2.
57. Сергеј Карамански, „Доња Брањевина“, Опаци, 1979, Т. LXIII сл. 5.
58. Радишић Р. „Батка, Перлез“, „Археолошки преглед“, 9, Београд, 1967, 44—45, Т. XIV, сл. 3—4.
59. А. Макферон — Д. Срејовић, „Дивостин“, исто, 29; Слободан Валовић, „Резултати истраживања винчанског насеља у Ратини“, „Истраживања II“, Ваљево, 1985, 97.

TRŠINE — AGGLOMÉRATION DES CULTURES DE VINČA ET DE STARČEVO

Le site archéologique du village de Gornja Gorevnica appartient au néolithique et se trouve dans un lieu typique des agglomérations de cette époque. C'est un vaste plateau ensoleillé dominant la rivière de Čemernica, l'agglomération étant située dans la partie sud-ouest de celui-ci.

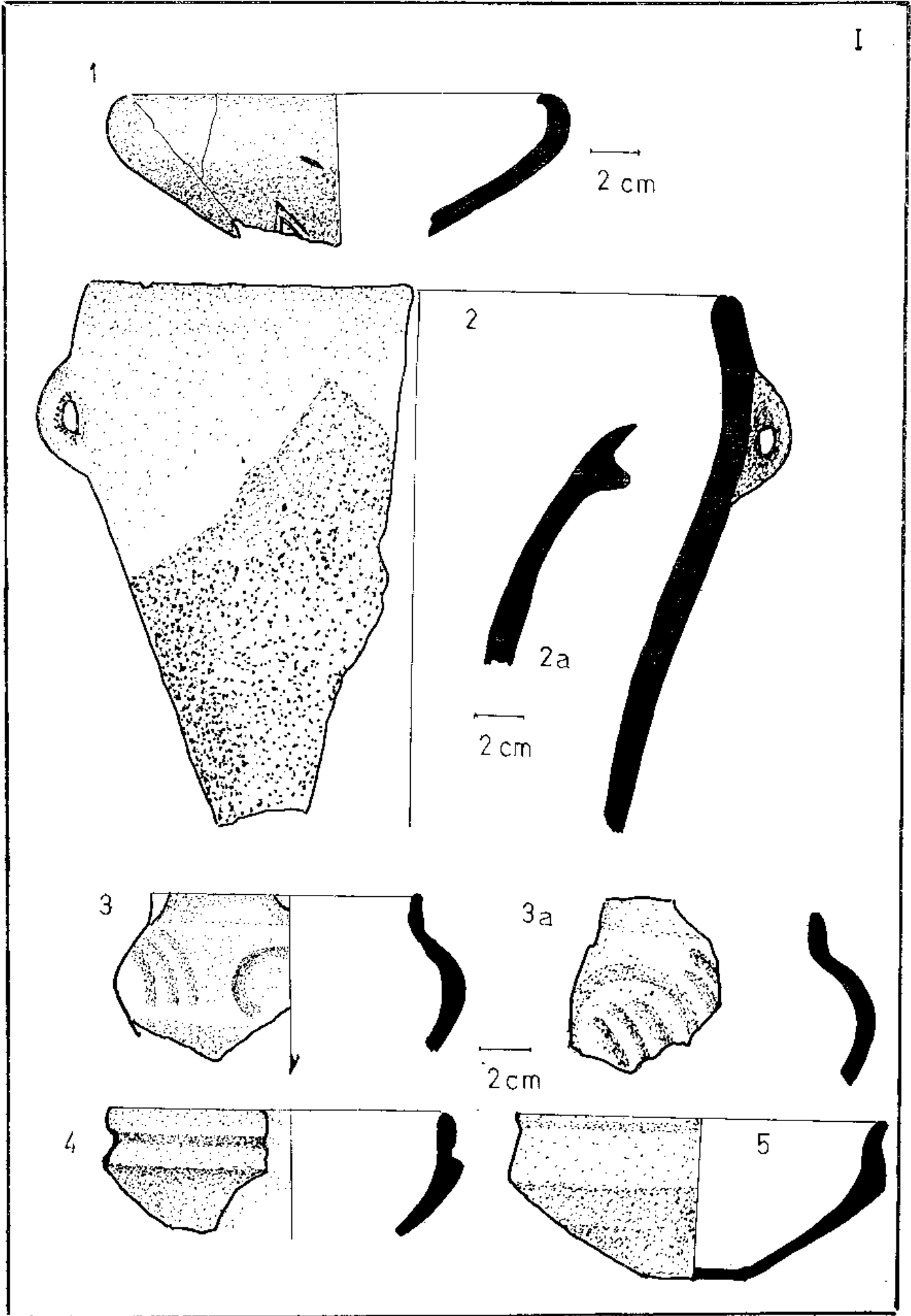
Les sondages de ce site furent effectués par le Musée National de Čačak au cours des années 1983, 1986 et 1987. La superficie ouverte de 114 m² représente la partie moins importante de l'agglomération découverte et cependant, elle fournit le minimum essentiel de données relatives à la chronologie et à la culture du site.

Les premières données sur la vie dans ce site concernent la période la plus ancienne du néolithique; la couche culturelle au maigre contenu, caractéristique de Starčevo, s'étendait sur le sol ferme. L'agglomération de cette période couvrait moins d'espace que la suivante, celle de Vinča, et gravitait vers les pentes de la terrasse de l'extrême sud-ouest.

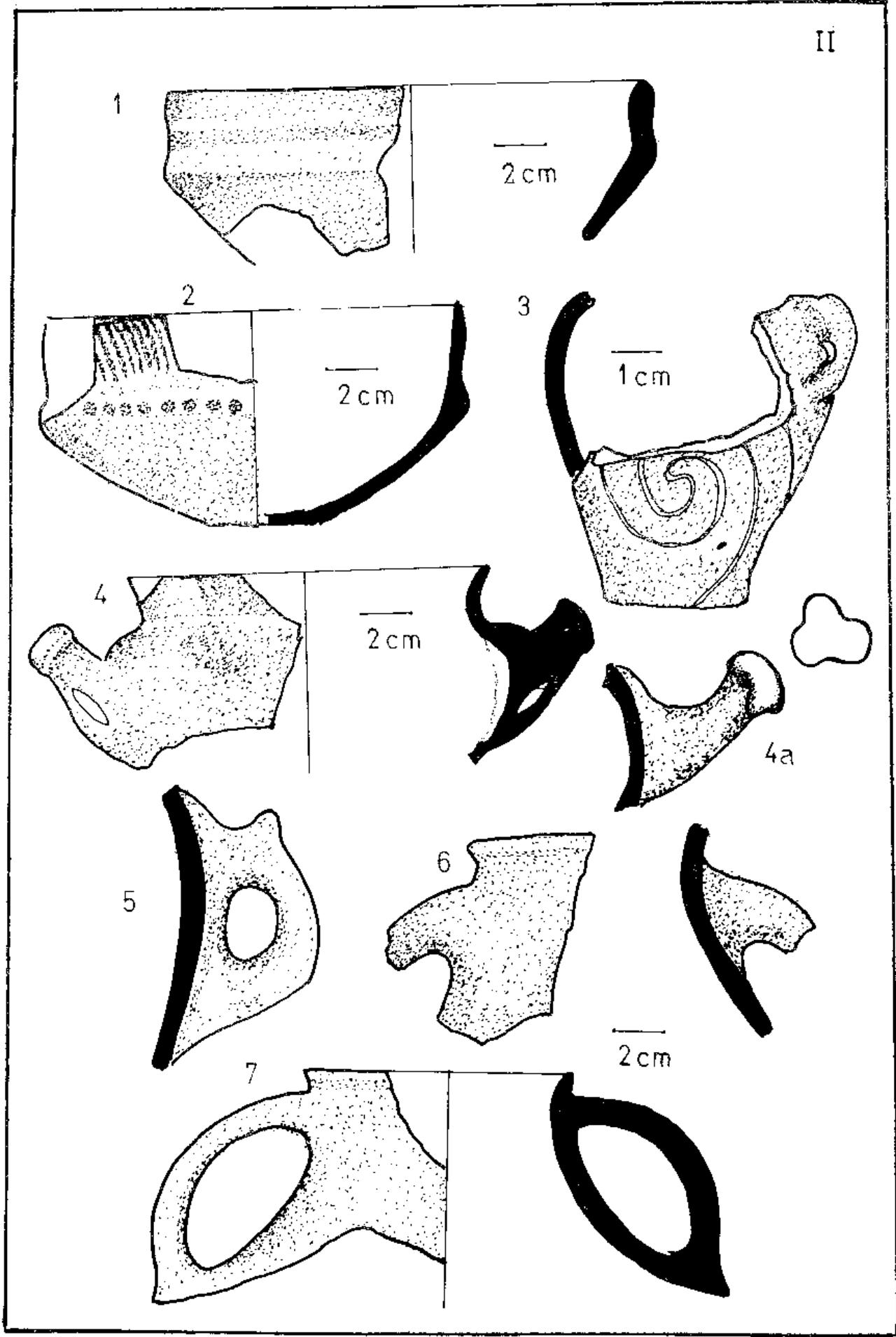
Un matériel archéologique plus abondant et une couche culturelle beaucoup plus touffue caractérise la période moins ancienne du néolithique. Deux horizons de constructions y ont été établis: le premier est représenté par une maison bâtie à l'endroit où la pente commence à descendre vers la rivière. Il s'agit d'une habitation à base rectangulaire (12 m x 6,20 m), découverte au niveau des tranchées de fondation et de la charpente de plancher, conservée en partie (voir la photo 14). Le matériel de cette maison et de cet horizon nous porte à situer ceux-ci dans la I-ère phase de Vinča Pločnik.

Le second horizon de constructions, partiellement détruit par le feu, se trouve immédiatement au-dessous de la couche d'humus, considérablement endommagée par les travaux de labour. Les données sur la forme et les dimensions des habitations de cet horizon sont assez maigres. Le nombreux matériel archéologique, mis au jour généralement en fragments, accuse les caractéristiques de la fin de la culture de Vinča, définie comme phase II b de Vinča Pločnik.

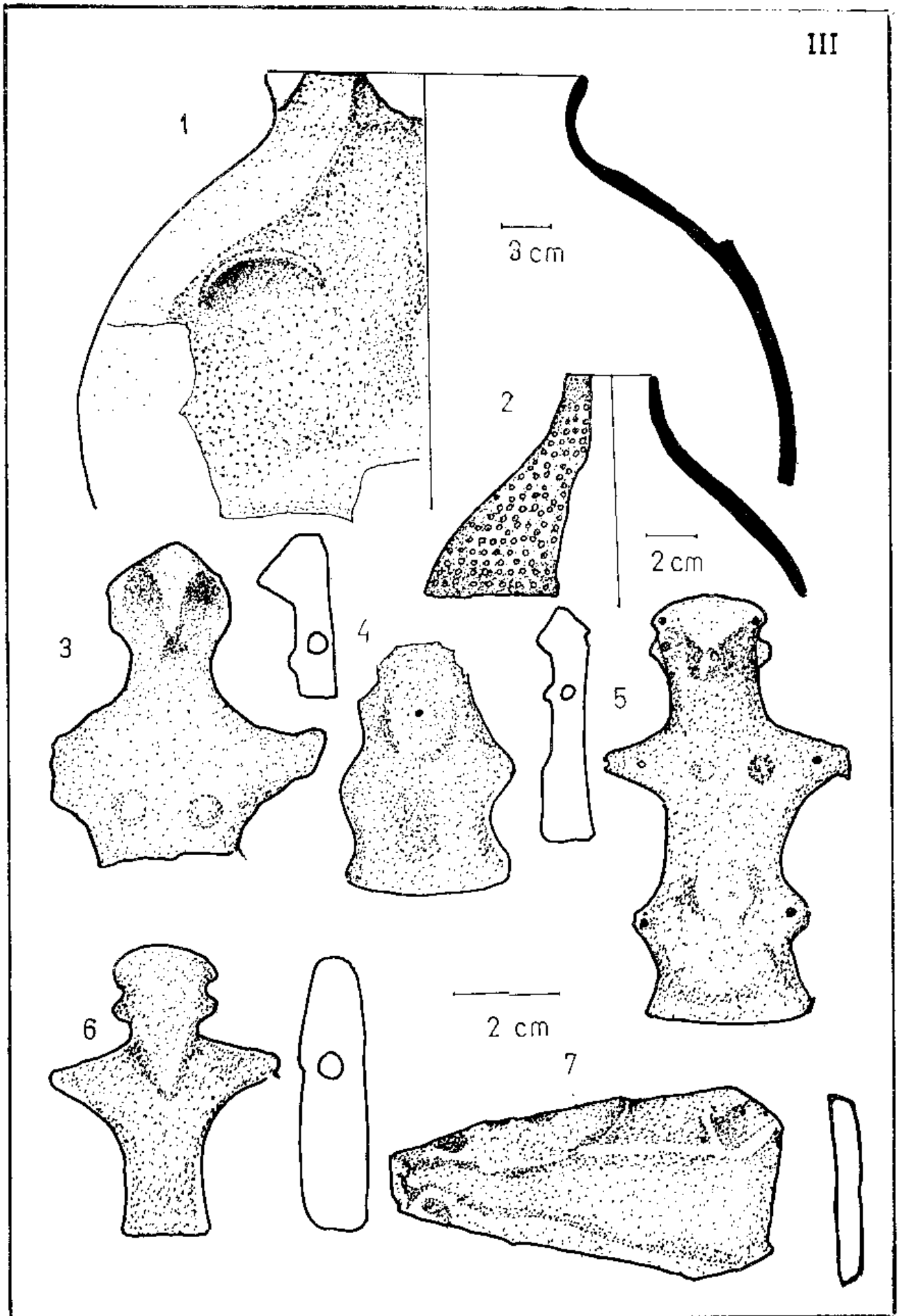

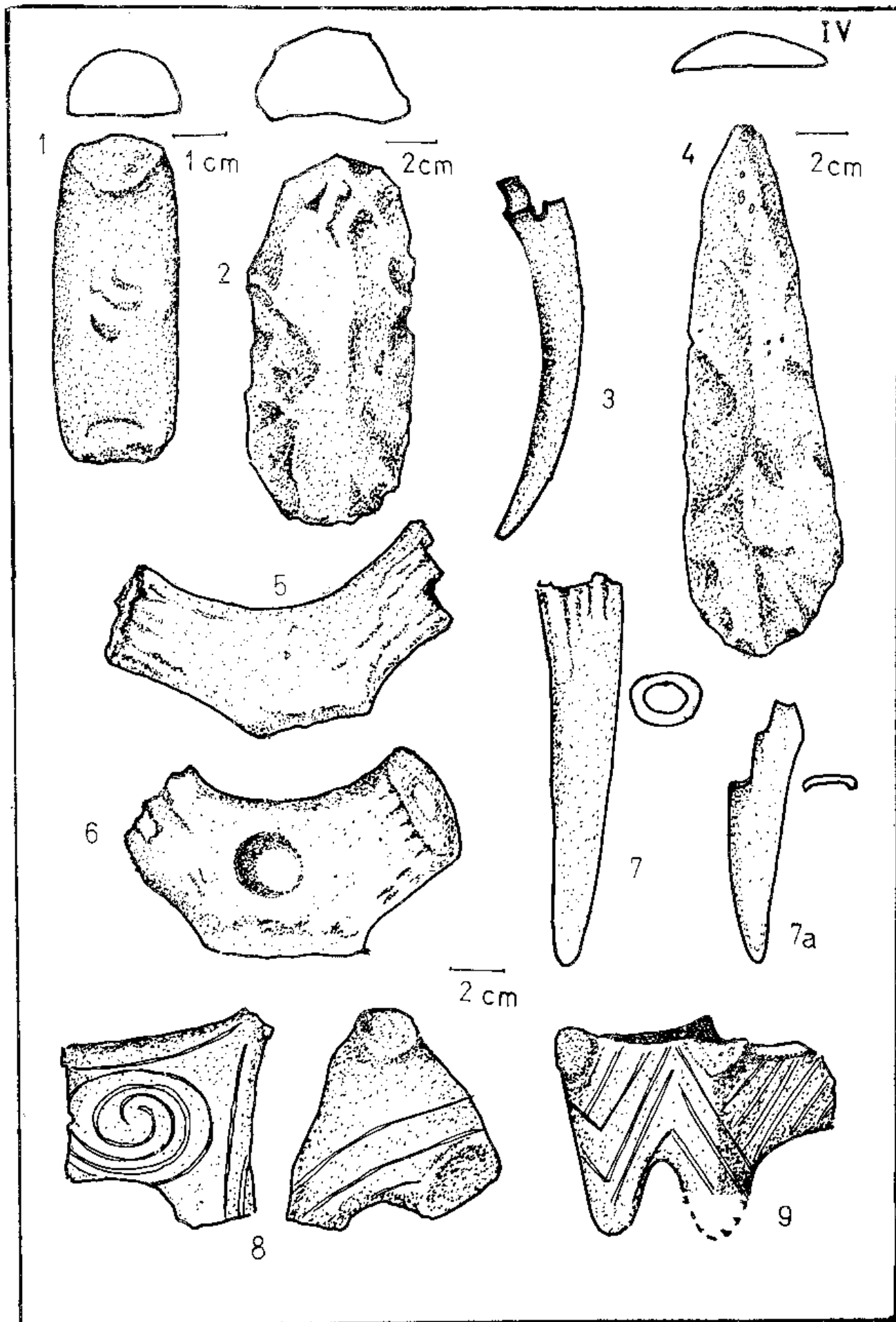
Табла I — Млађи хоризонт, Трсине III
Table Ière — Horizon le moins ancien, Trsine III

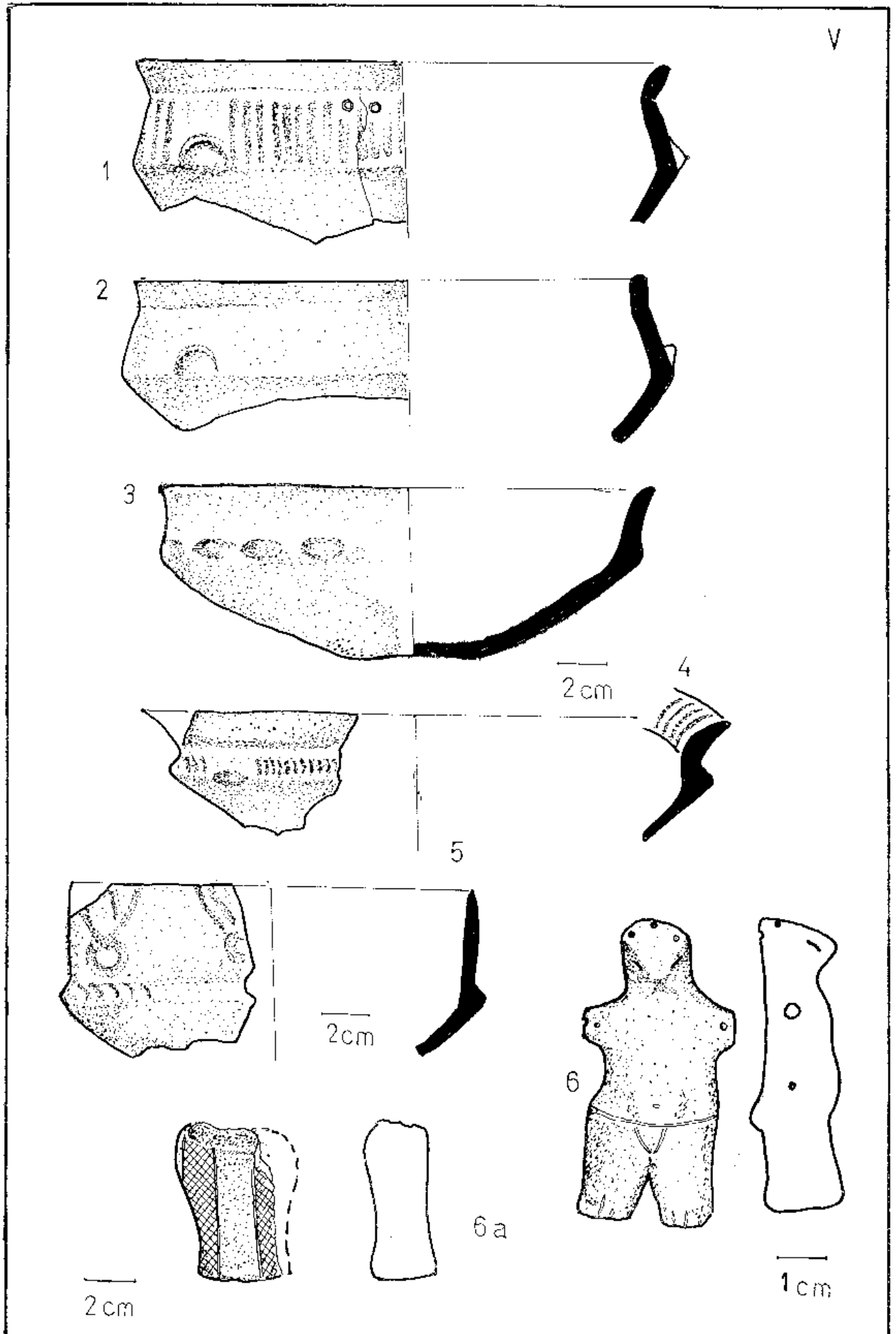
Табла II — Млађи хоризонт, Трсине III
Table II — Horizon le moins ancien, Trsine III

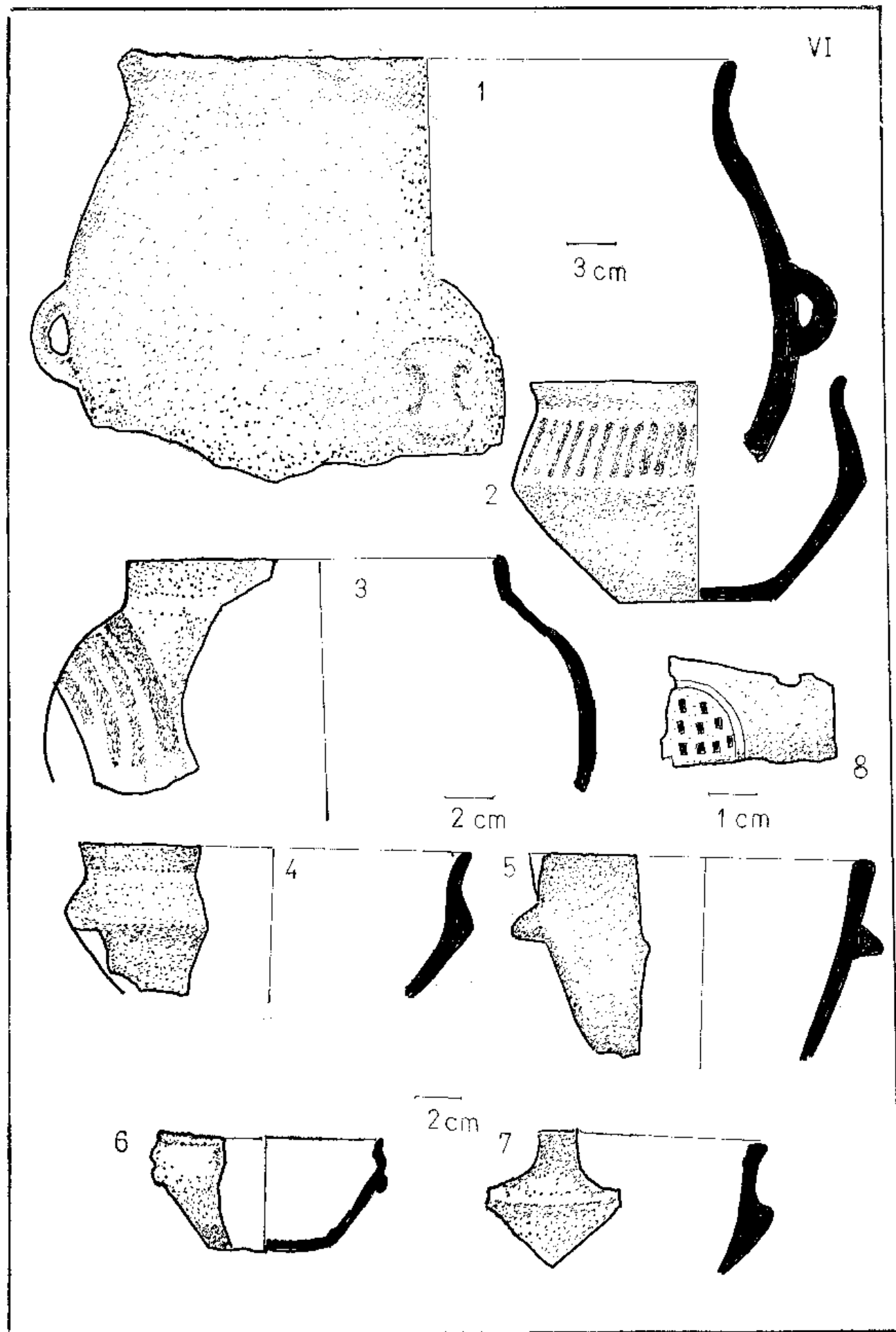
Табла III — Млађи хоризонт, Трсине III
 Table III — Horizon le moins ancien, Trsine III

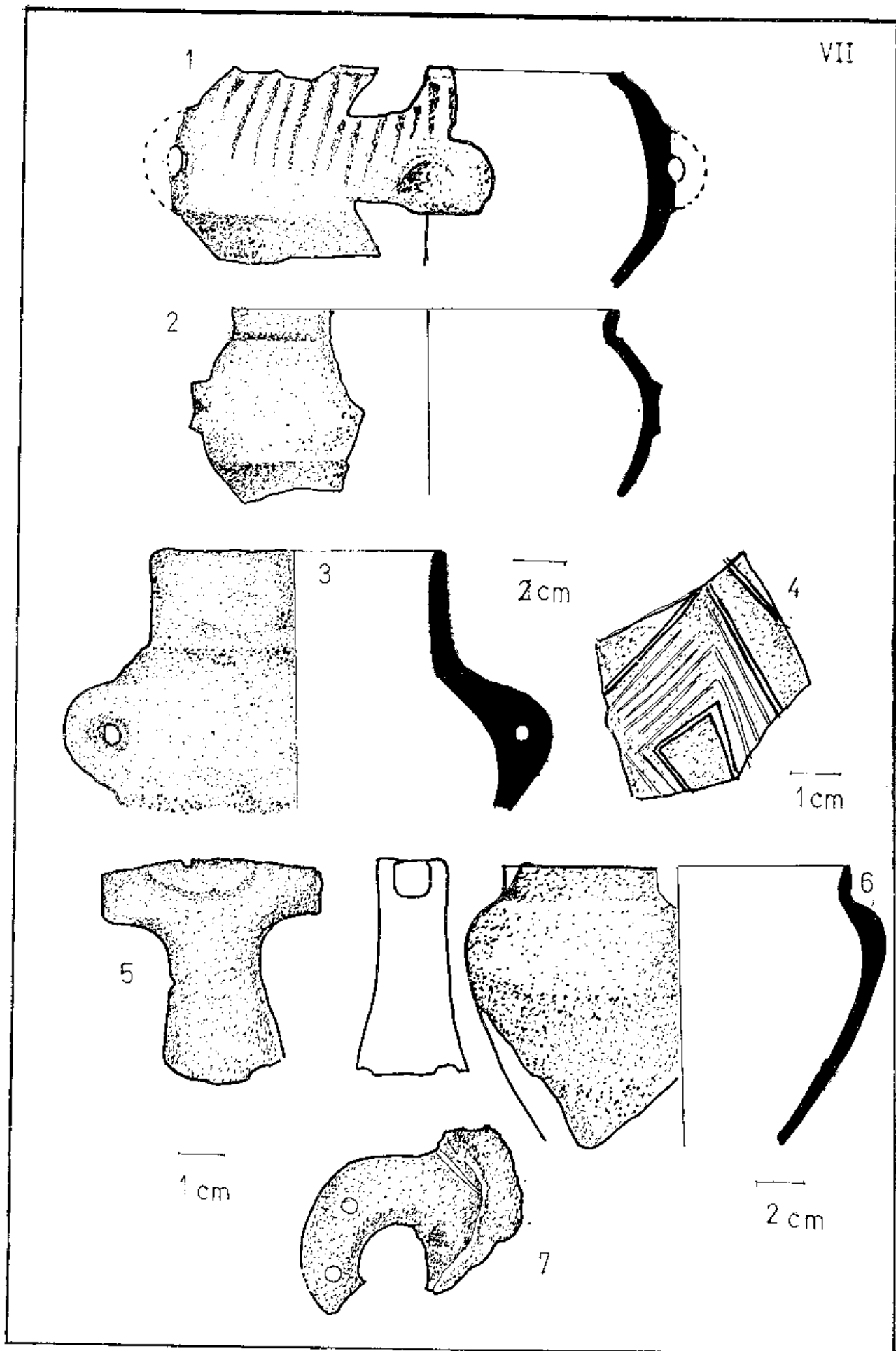
Табла IV — Млађи хоризонт, Трсине III
 Table IV — Horizon el moins ancien, Trsine III

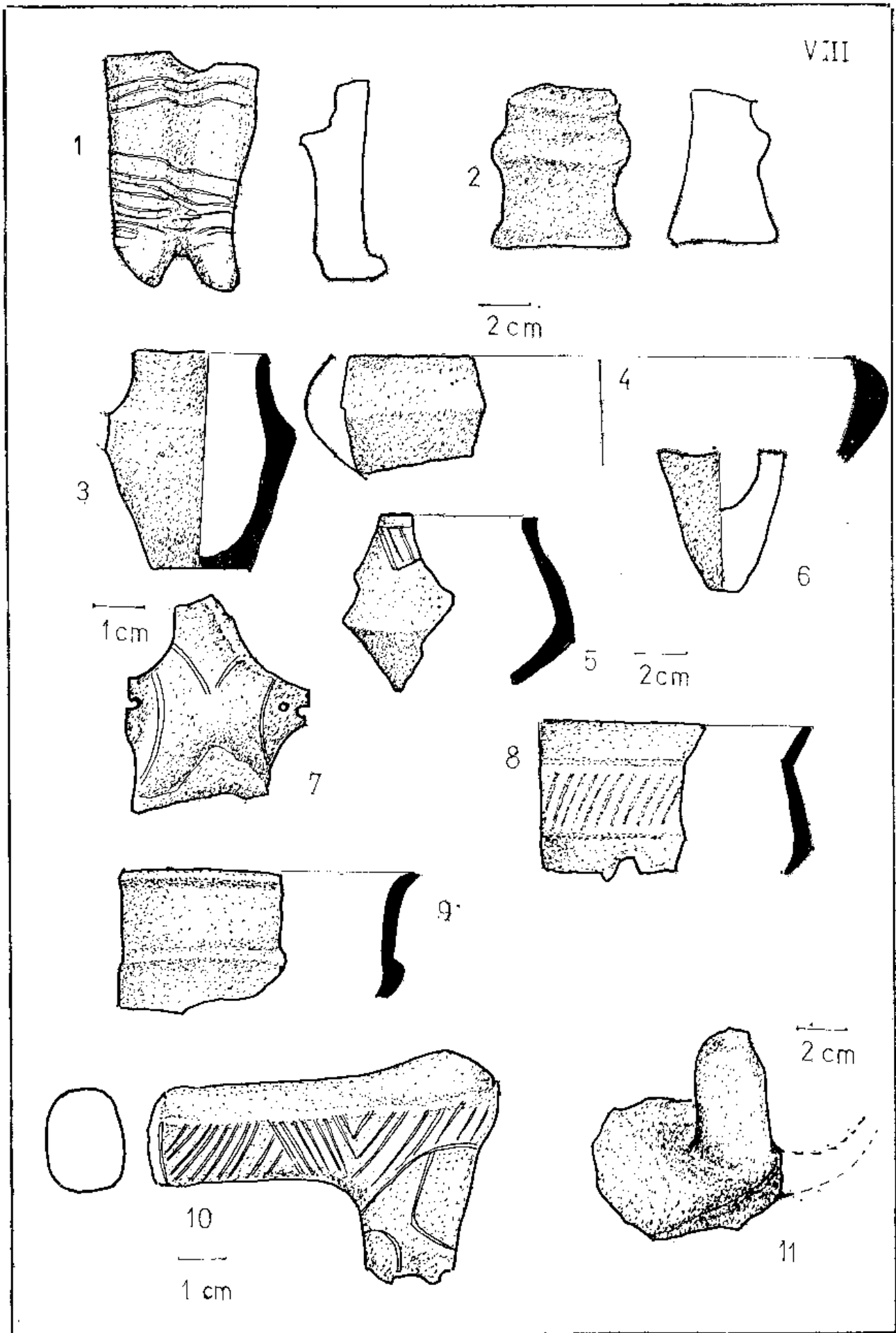
Табла V — Напаз из масе лена централног дела куће, старији хоризонт, Трсине II
 Table V Objets mis au jour dans l'enduit de la partie centrale de la maison, horizon le ancien, Trsine II

Табла VI — Хоризонт, Трсине II
 Table VI — Horizon de Trsine II

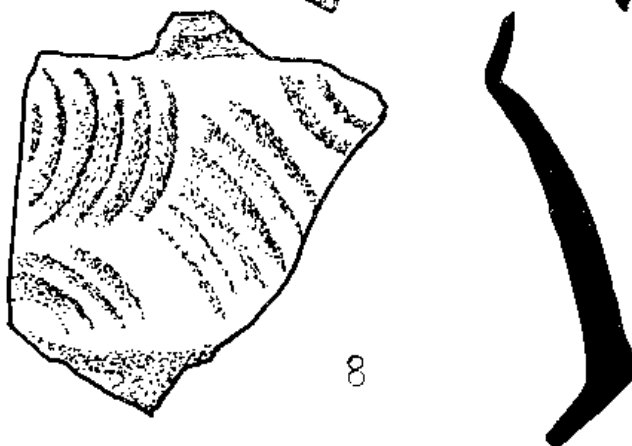
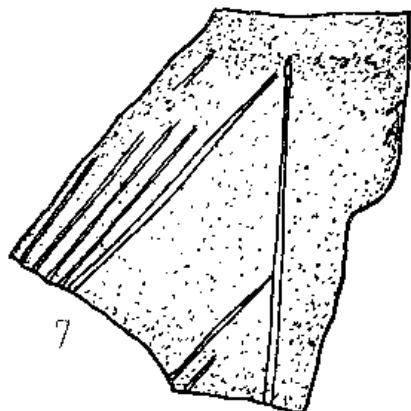
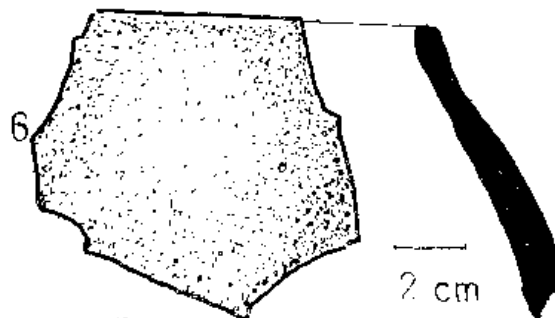
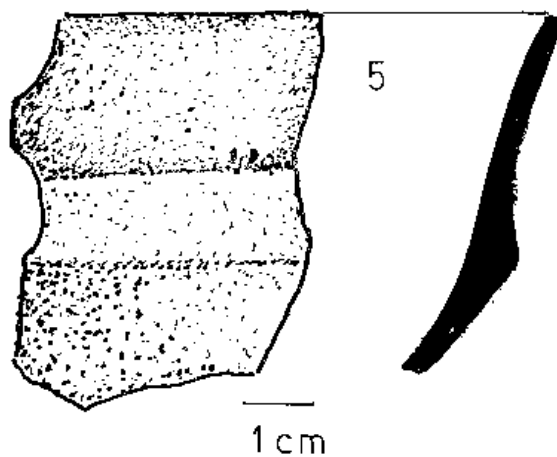
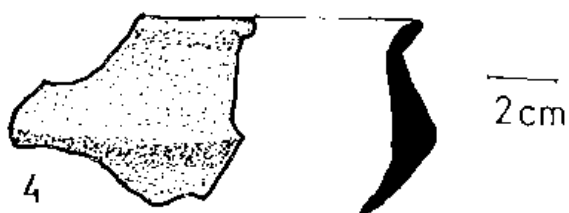
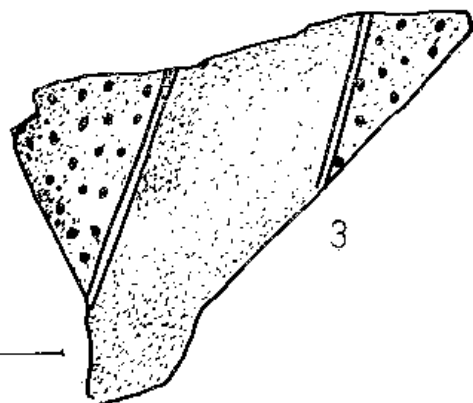
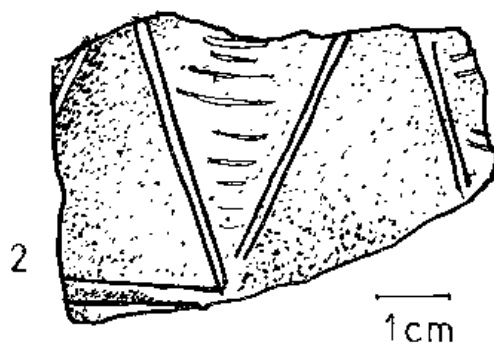
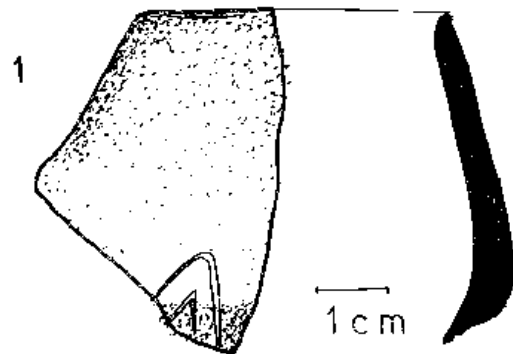

Табла VII — 1—4 Хоризонт Трсине II, 5—7 Налаз са међунивелете између старијег и млађег хоризонта
 Table VII — 1—4 Horizon de Trsine II, 5—7 Objets mis au jour dans la couche séparant l'horizon le plus ancien et l'horizon le moins ancien

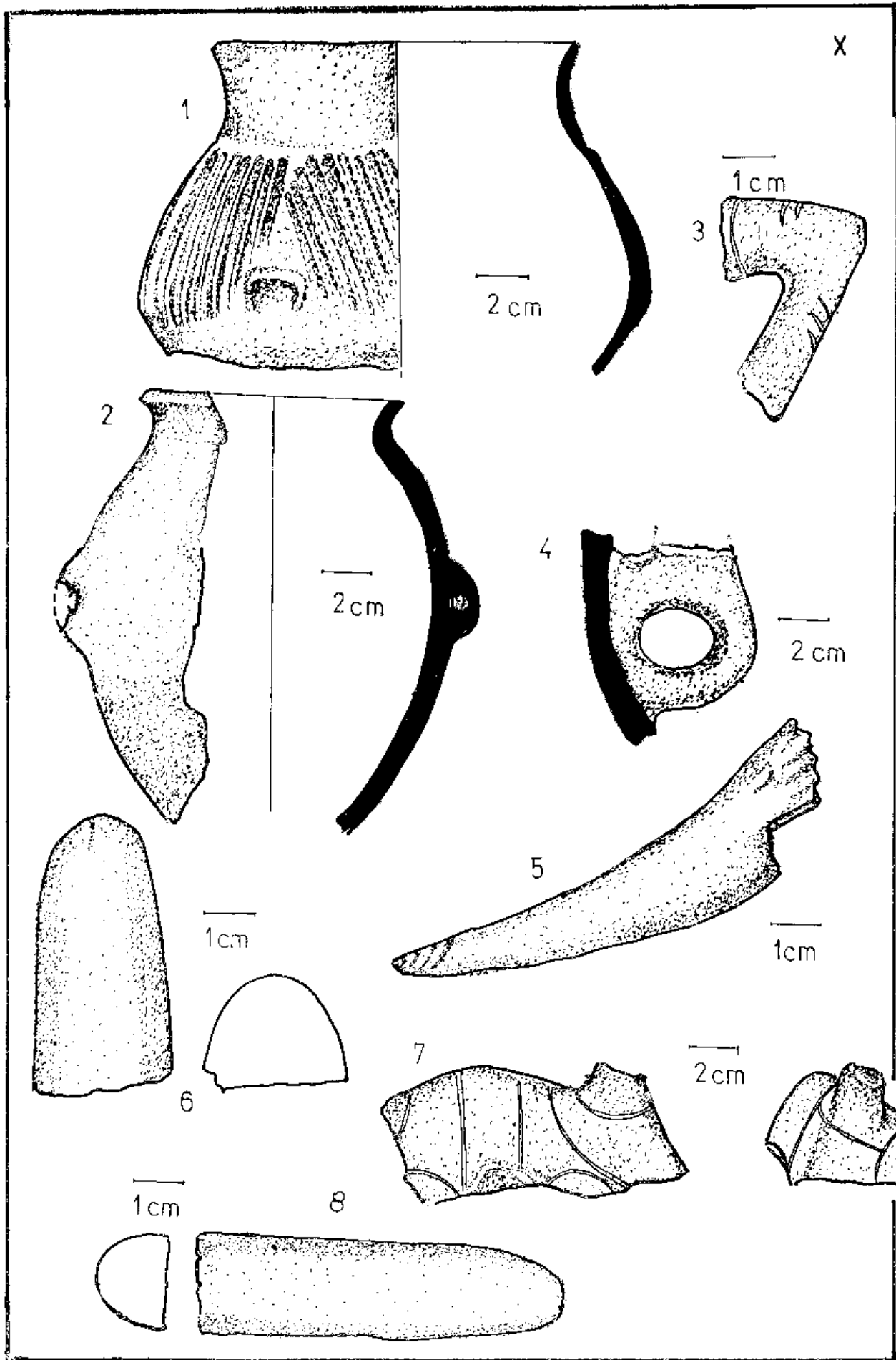

Табла VIII — 1—2 Међунивелега старијег и млађег хоризонта 3—7 Из испуне темељног
 рова, 8—11 Хоризонт Трсине II
 Table VIII — 1—2 Couche separant l'horizon le plus ancien et l'horizon le moins ancien, 3—7
 Remplissage de la tranchée de fondation, 8—11 Horizon de Trsine II

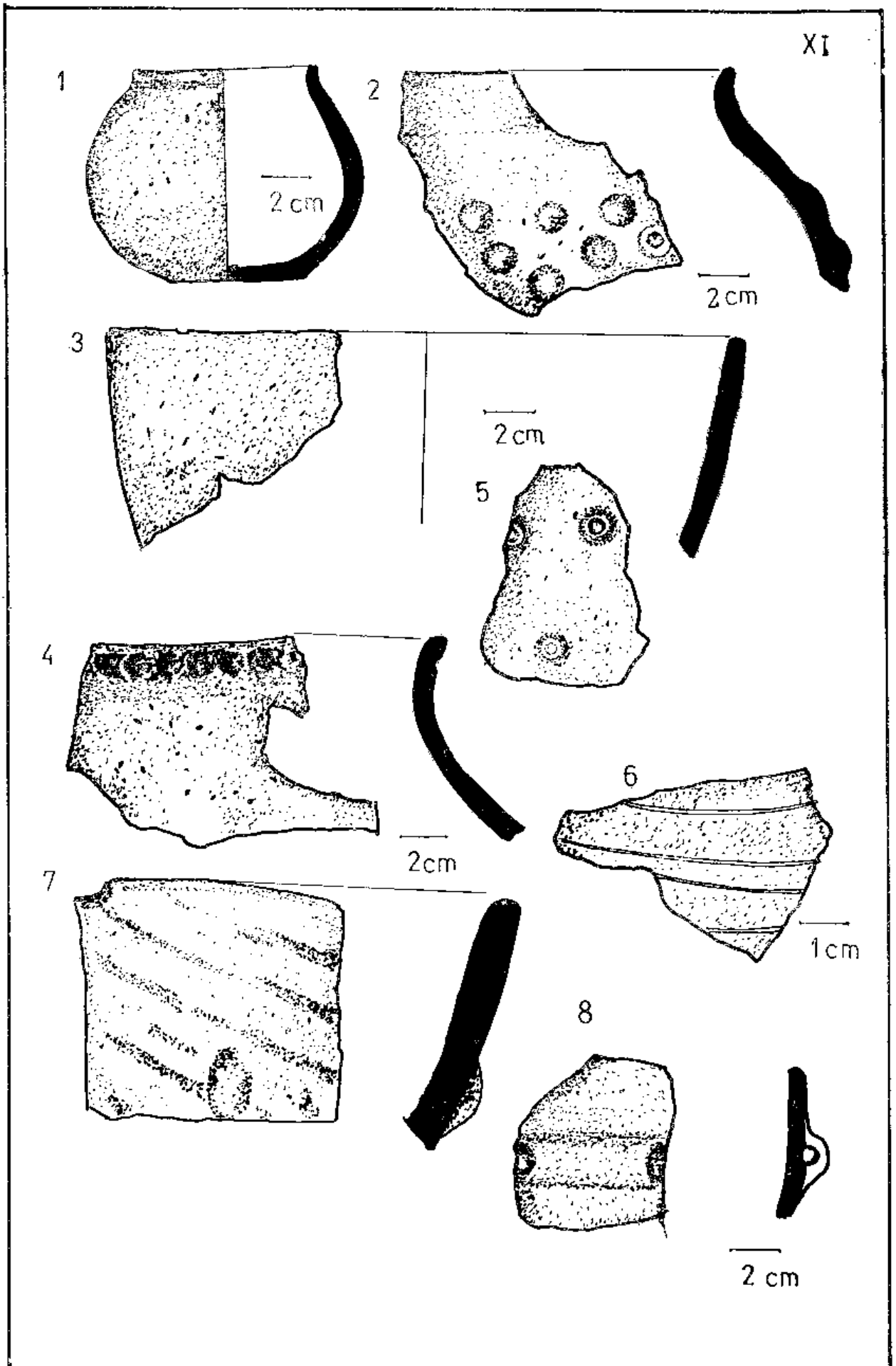

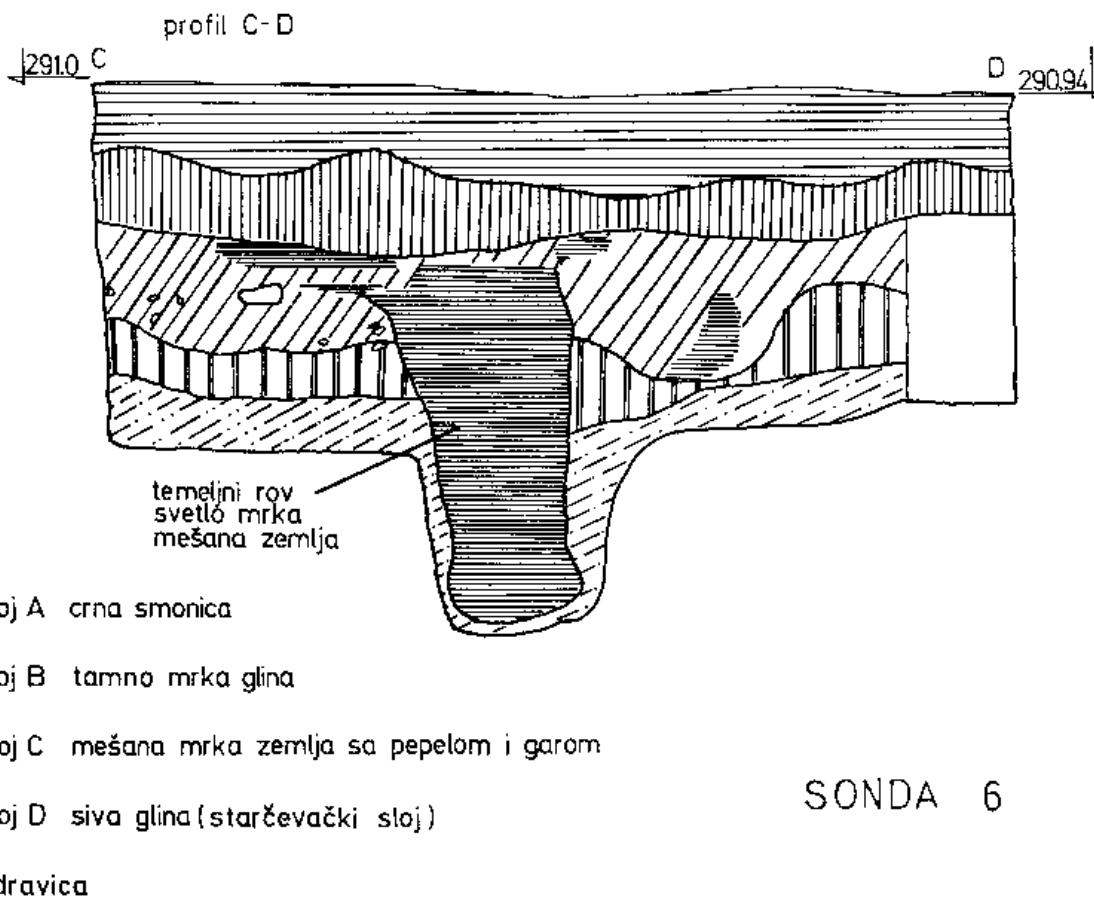
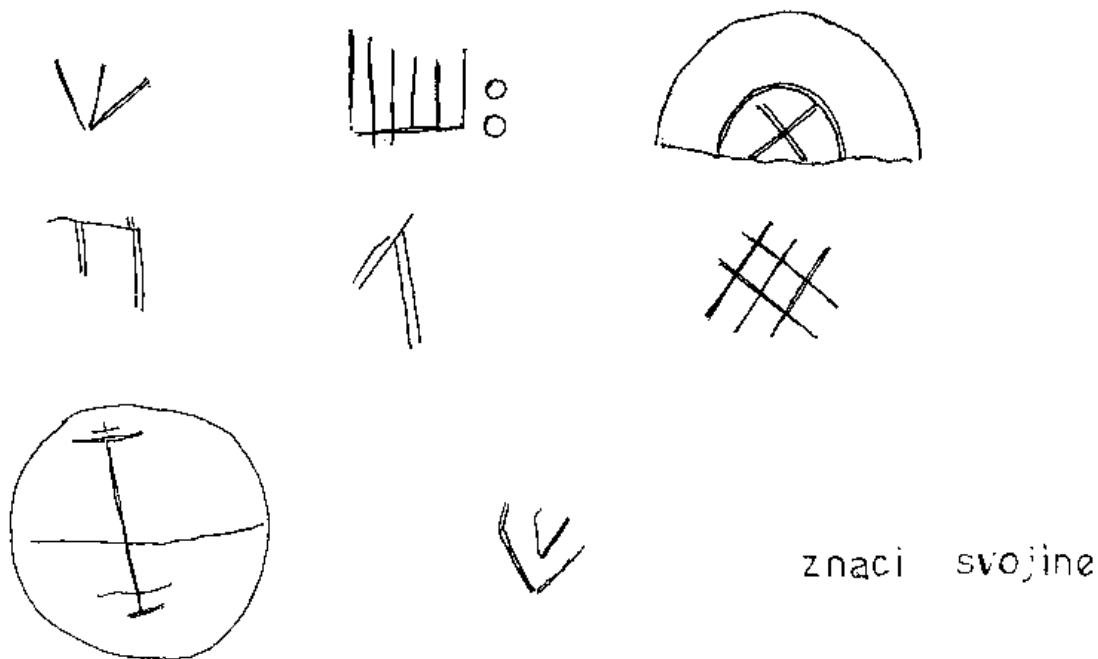
Табла IX — Хоризонт Трсине II
Table IX — Horizon de Trsine II

Табла X — Хоризонт Трсине II
 Table X — Horizon de Trsine II

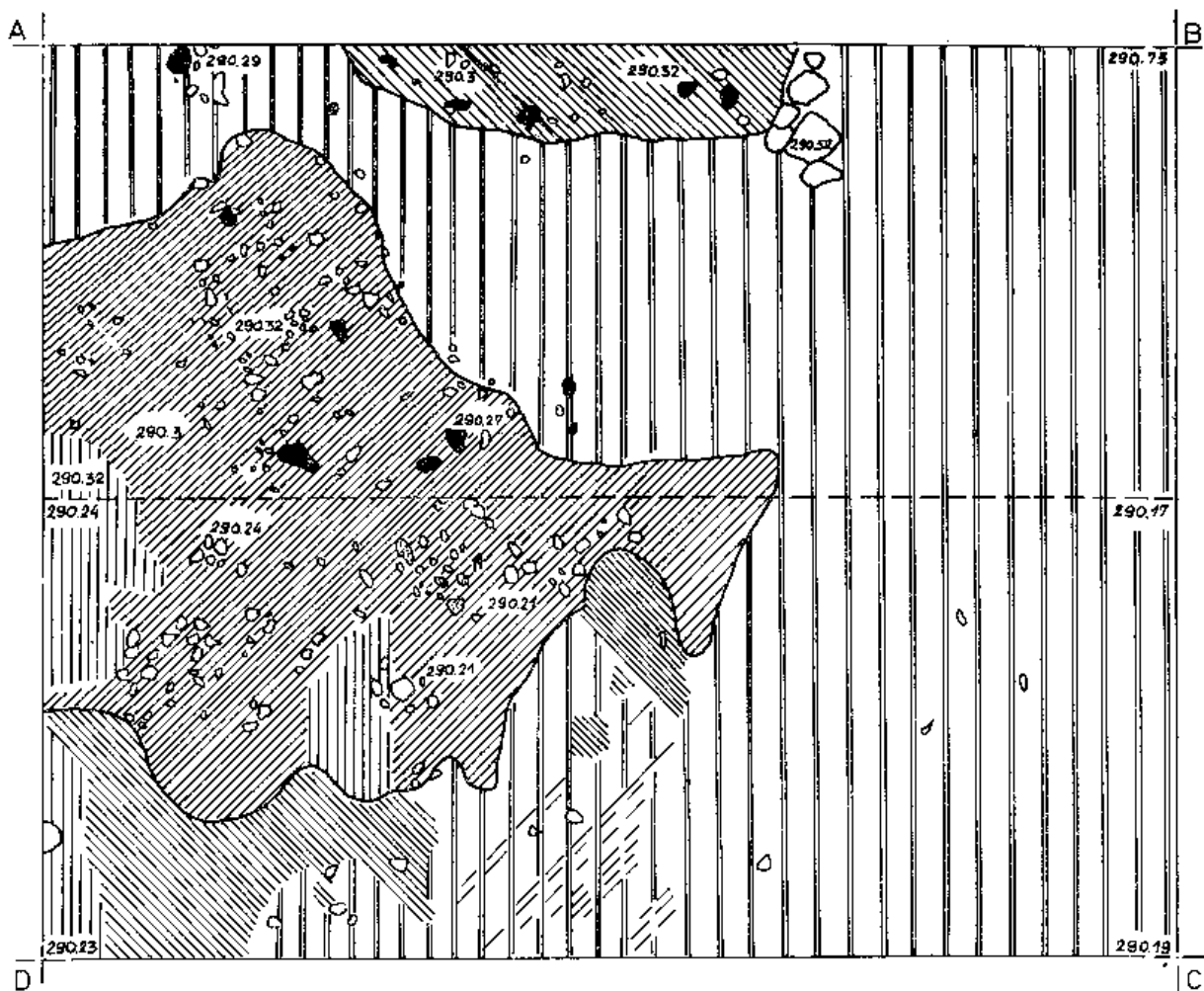

Табла XI — Хоризонт Трсине III, старчевачки стратум
 Table XI — Horizon de Trsine III, strate de Starčevo

Табла XII — Знаци својине и северозападни профил сонде 6
 Table XII — Les signes de la propriété et de nord-ouest profil de la sonde 6.

sonda 5a/87

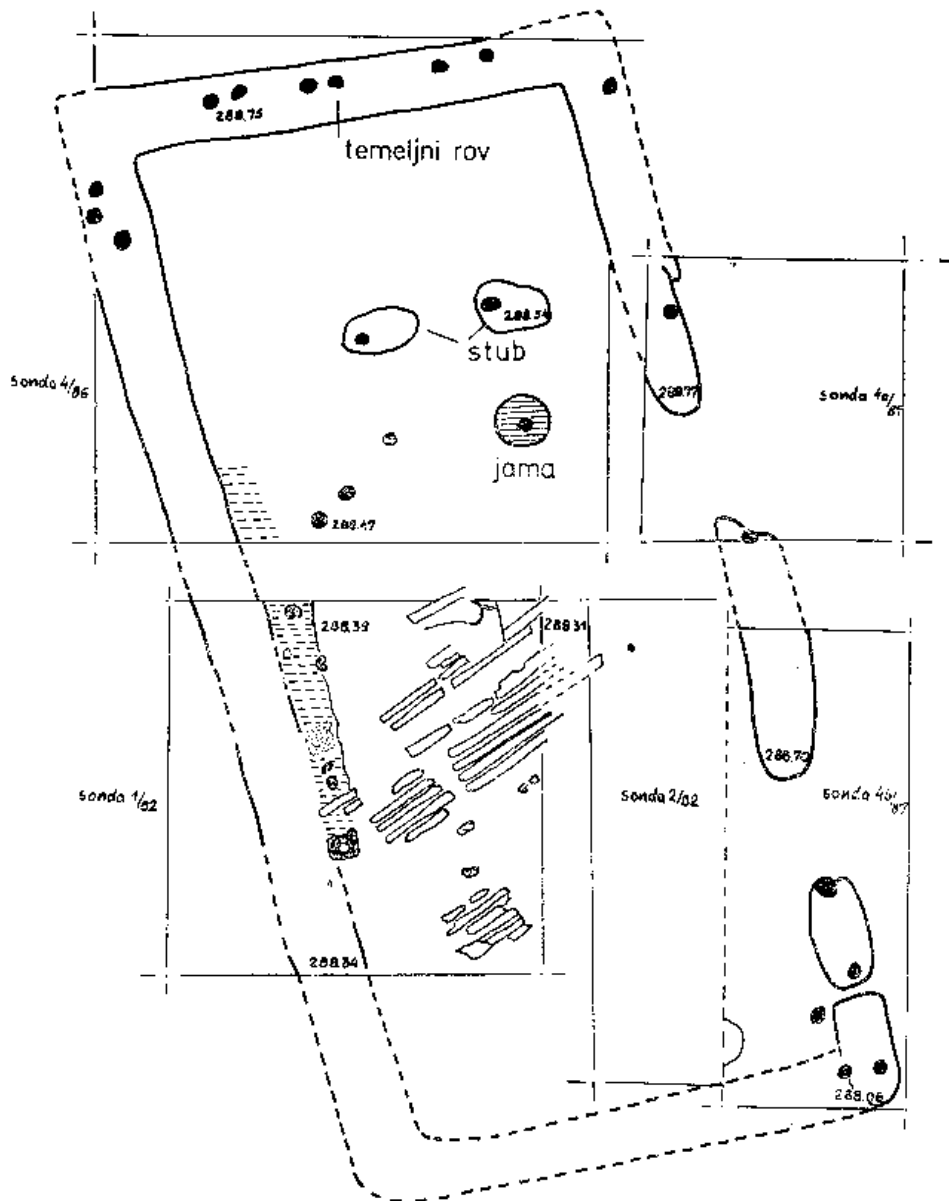

1m

sonda 5/86

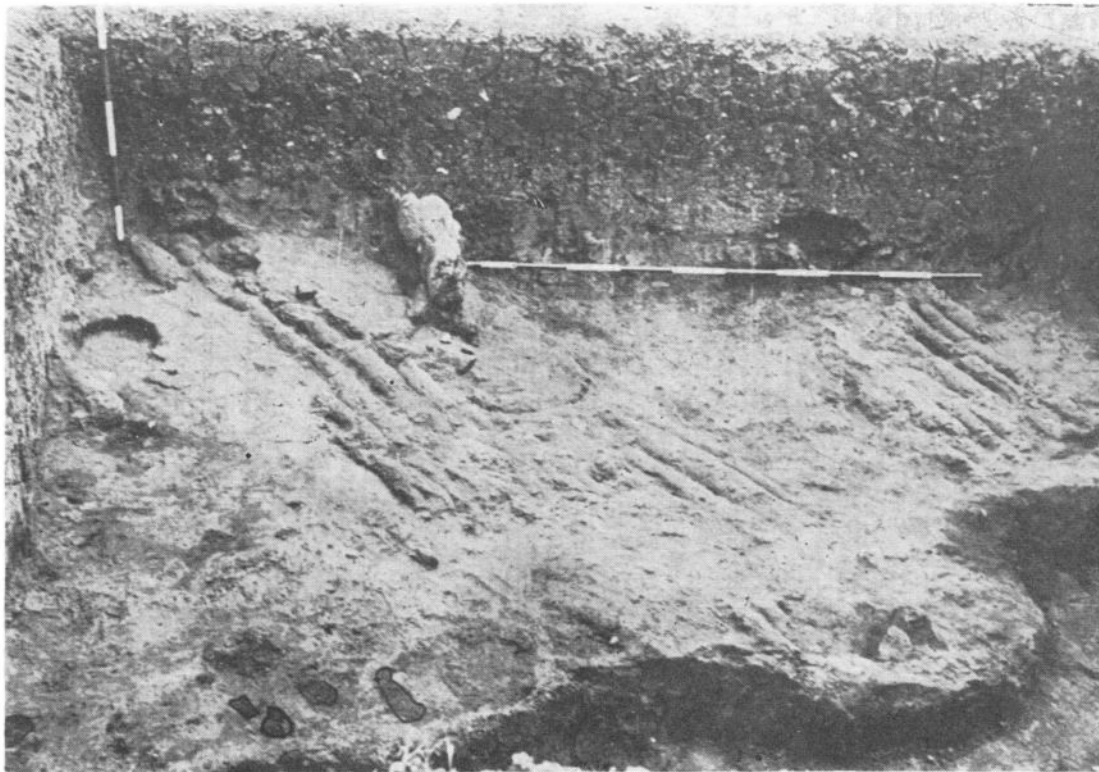
- sloj B mrka zemlja
- nivo b
- siva zemlja
- sloj C
- fragmenti podnog lepa
- kamen oblutak

Табла XIII — Млађи, општењени хоризонт становања
 Table XIII — La plus jeune horizon d'habiter

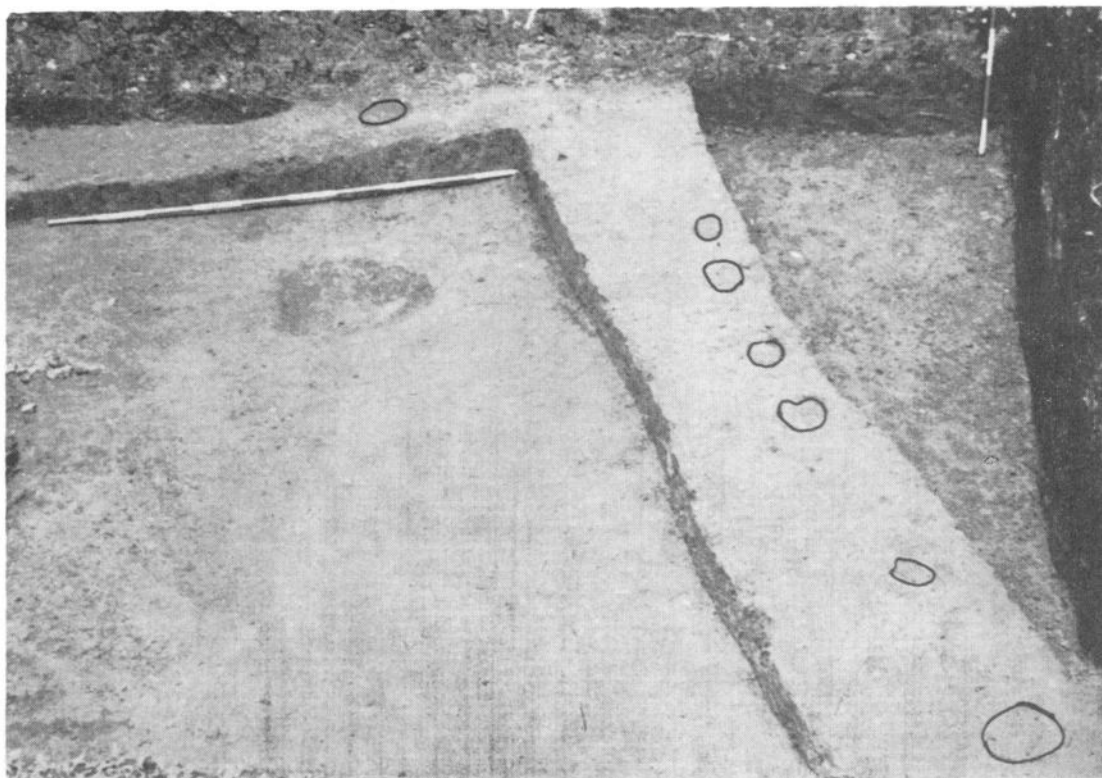

- ugljenisani stubovi
- otisci stubova
- tragovi poluoblica

Табла XIV — Основа куће са подном супструкцијом
 Table XIV — La base de la maison avec la supstruction du plancher.

Сл. 1 Отисак полуоблица у југозападном делу куће 1
Empreinte des semi-cylindres dans la partie sud-ouest de la maison 1

Сл. 2 Део темељних ровова куће са отисцима стубова
Une partie des tranchées de fondation de la maison avec les empreintes des colonnes

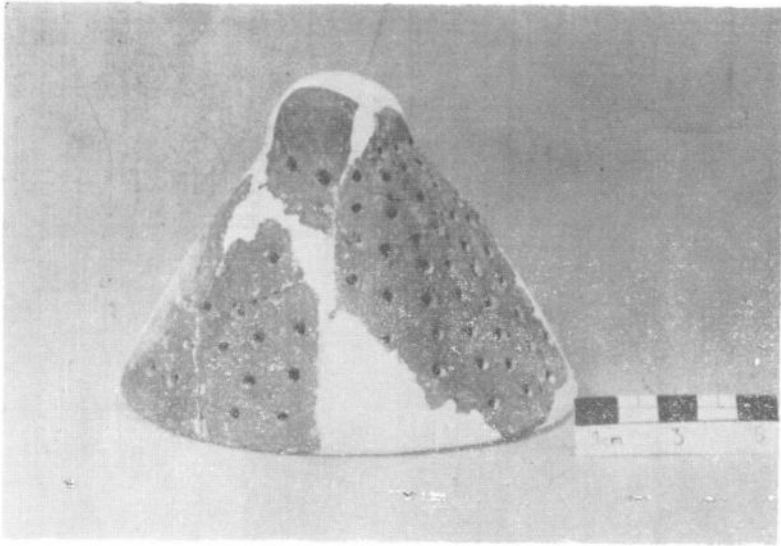

Сл. 3 Здела млађег хоризонта, Трсине II
Écuelles de l'horizon le moins ancien, Trsine II

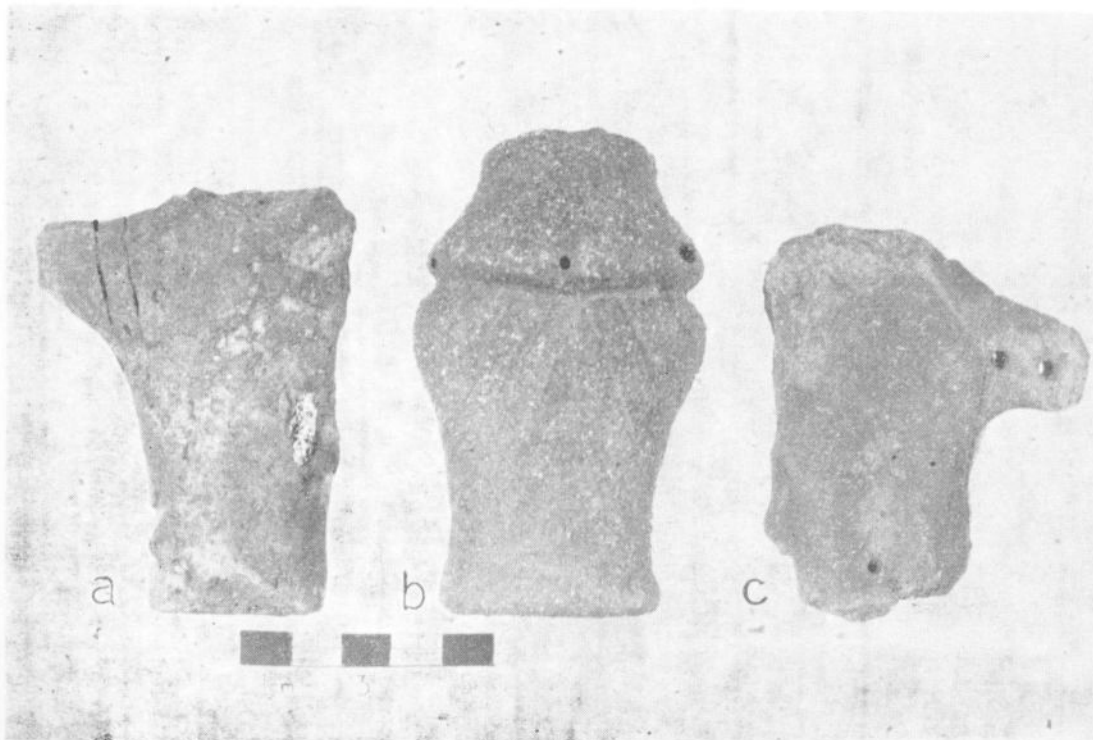

Сл. 4 Зделе млађег хоризонта, Трсине II
Écuelles de l'horizon le moins ancien, Trsine II

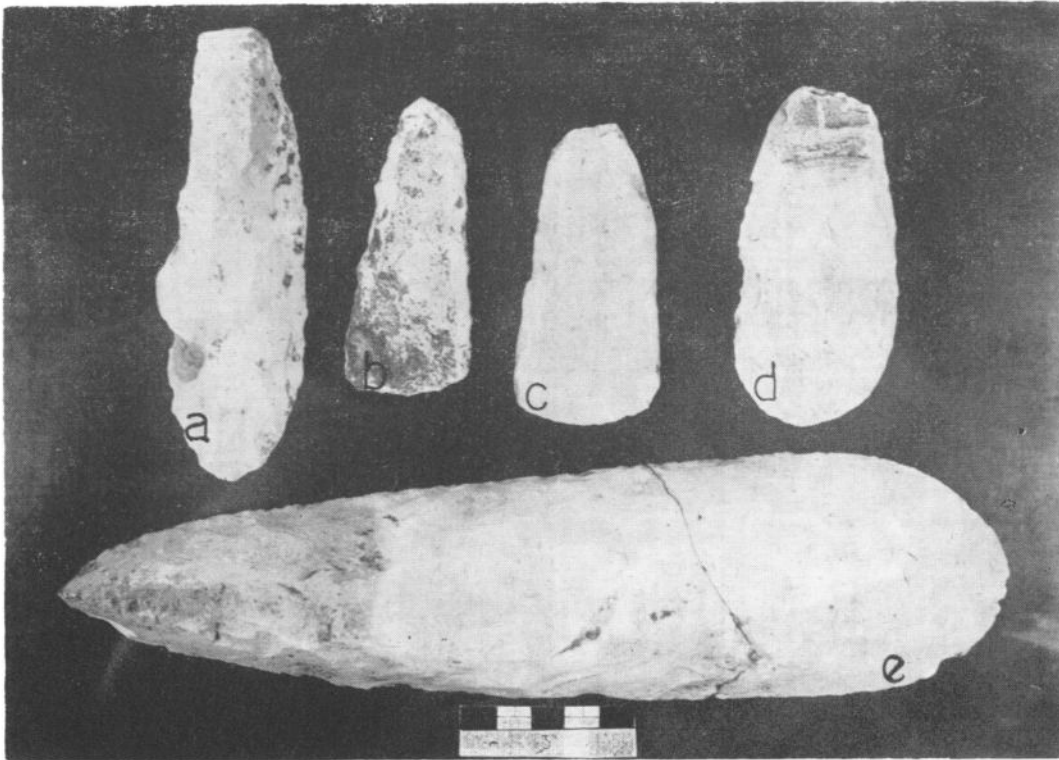

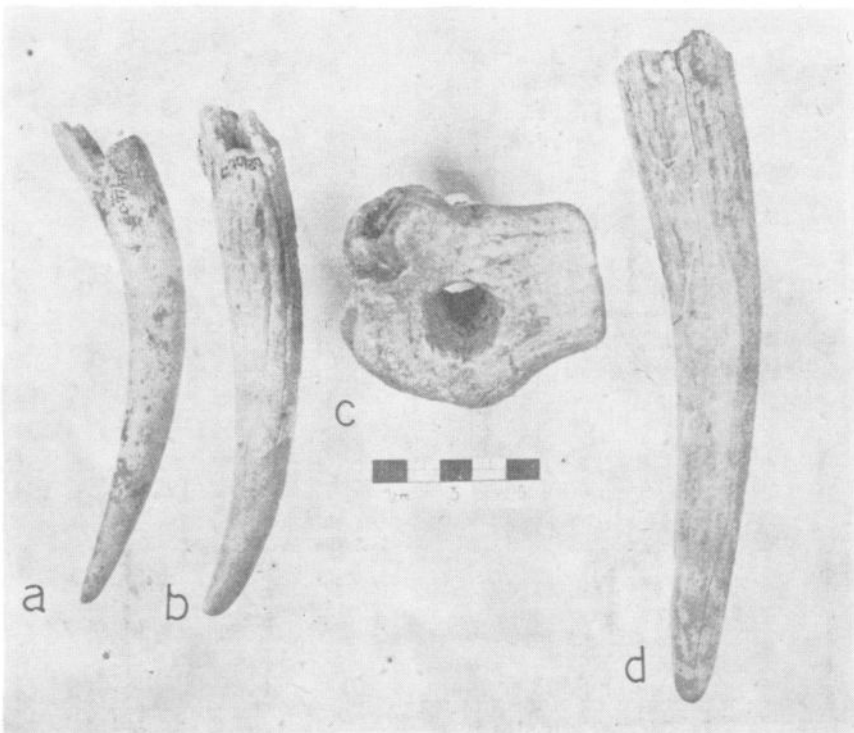
Сл. 5 Конични поклопац
Couvercle conique

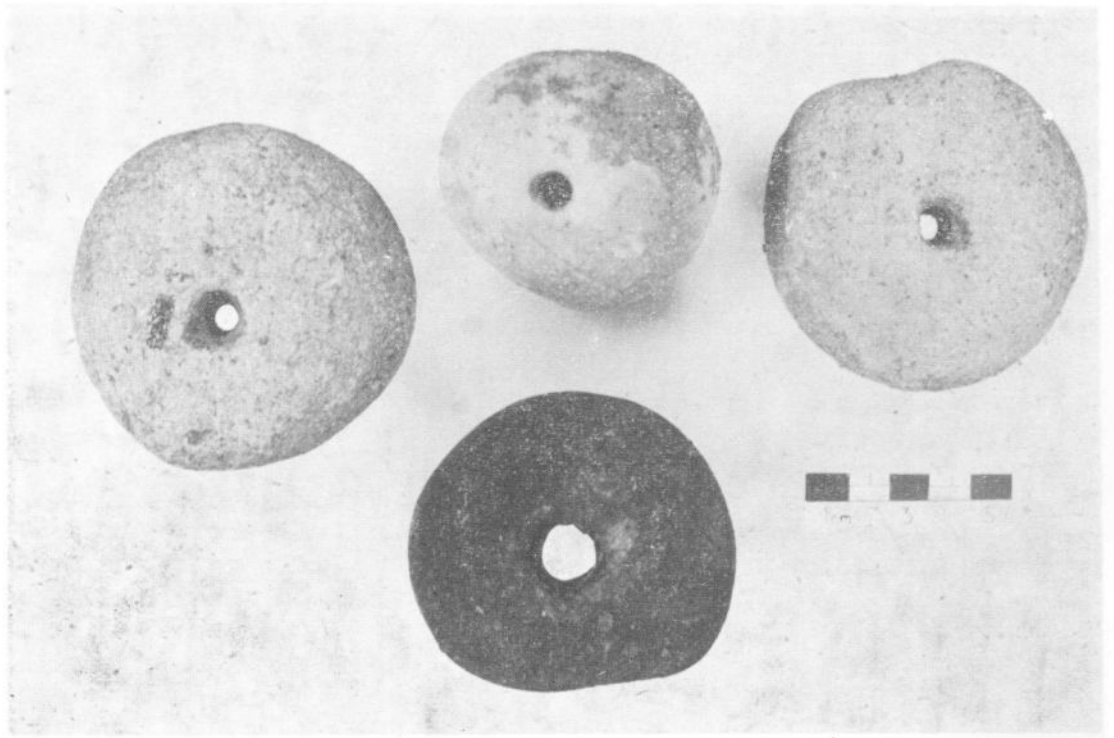
Сл. 6 Површински налази пластике са локалитета
Objets sculptés trouvés à la surface du site

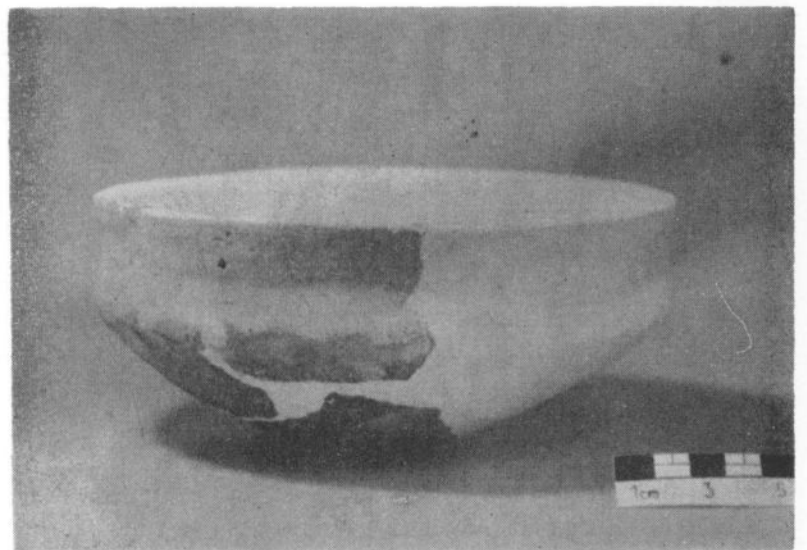
Сл. 7 Полуфабрикати од магнезита
Produits semi-finis en magnesite

Сл. 8 Коштани алат,
хоризонт Трсине III
Outils en os, horizon Trsine III

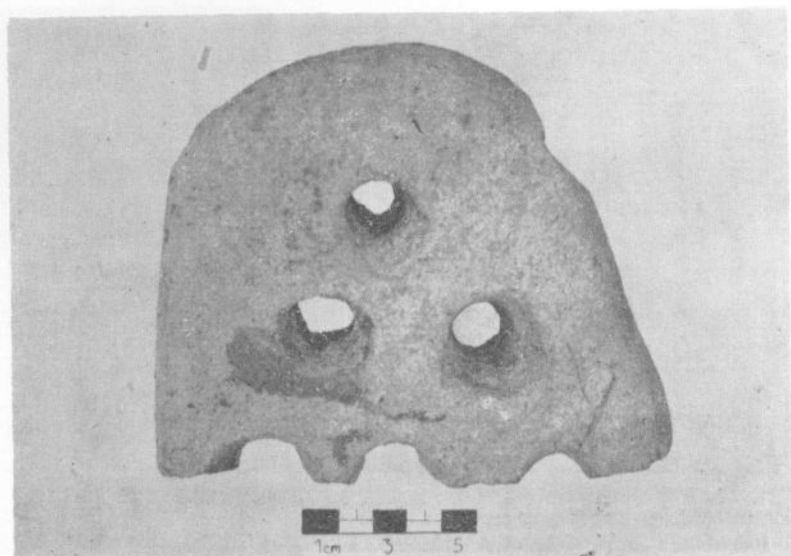
Сл. 9 Керамички тегови
Poids en ceramique

Сл. 10 Здела са масе спаљеног
лепа куће 1
Écuelle découverte dans la masse de
l'enduit brûlé de la maison 1

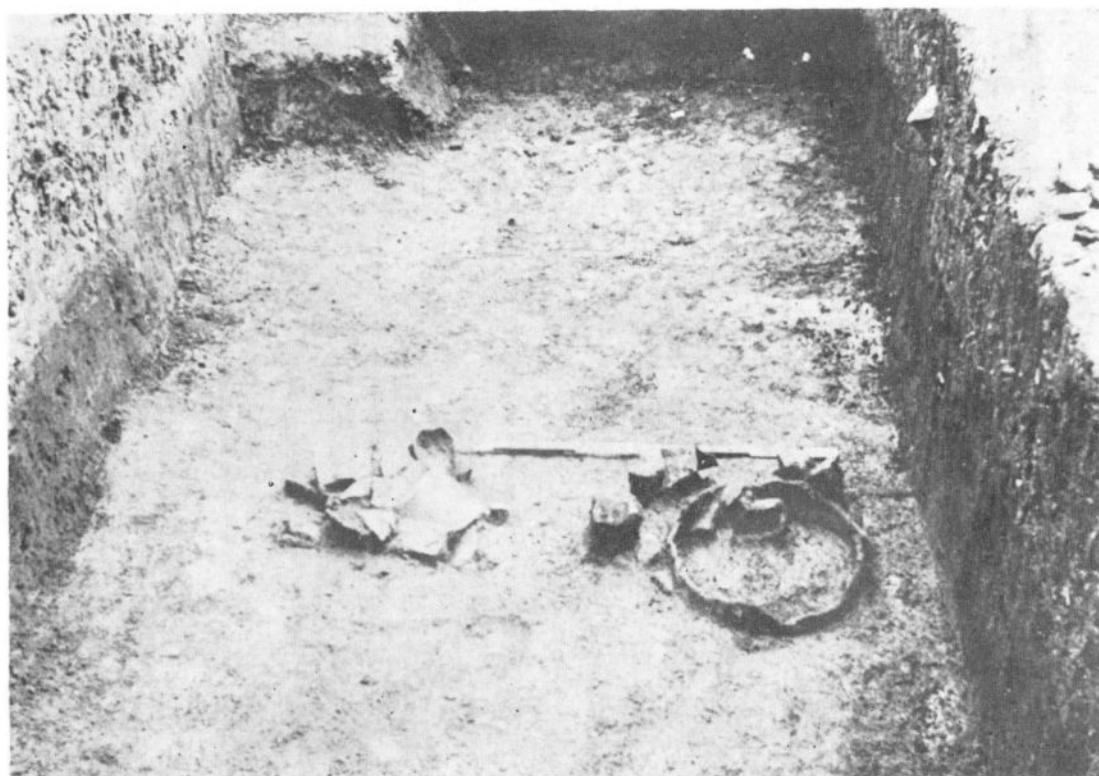
Сл. 11 Темелјни ровови у позитиву са делом питоса у откривању
 Tranchées de fondation avec une partie du plancher que l'on a commencé à
 mettre au jour

Сл. 12 Део елипсасте решетке од
 печене земље
 Grille elliptique en terre cuite,
 fragment

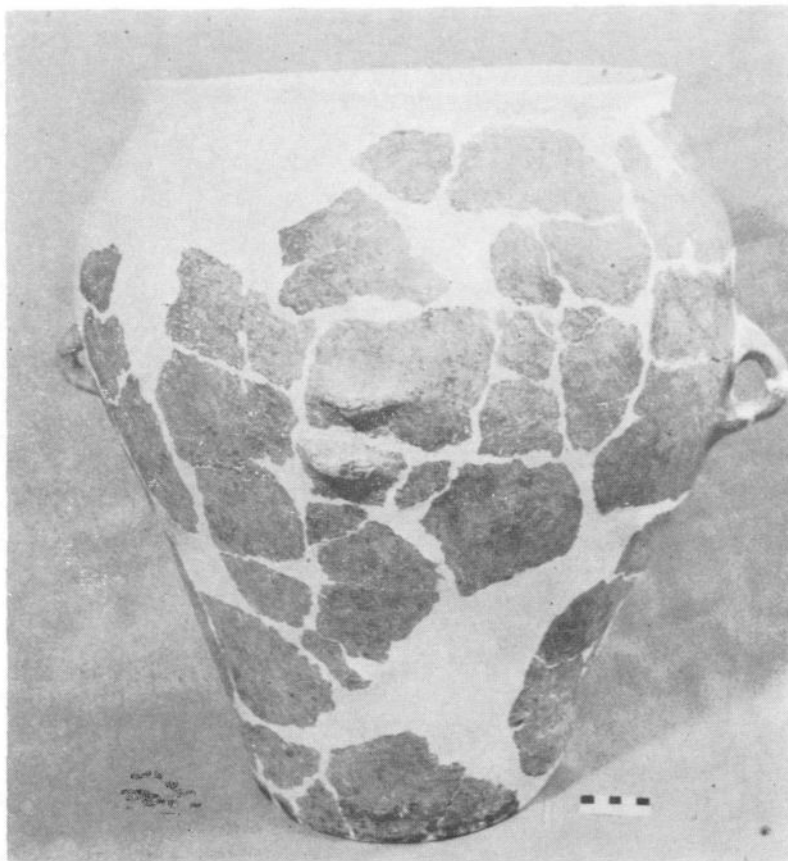

Сл. 13 Конишна здела испод пода
куће 1
Écuelle conique, découverte sous le
plancher de la maison 1

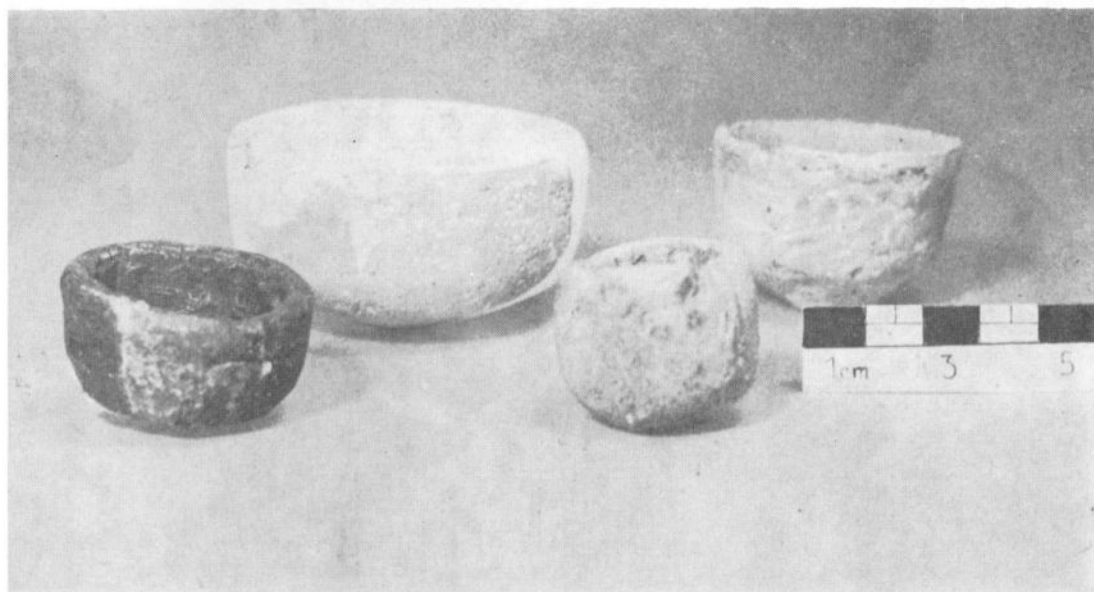

Сл. 14 Група керамике са питосом у откривању из сонде 5
Objets en céramique avec le plancher que l'on a commencé à mettre au jour, sonde 5

Сл. 15 Питос—хоризонт Трсине II
Plancher — horizon de Trsine II

Сл. 16 Минијатурни судови
Récipients en miniature